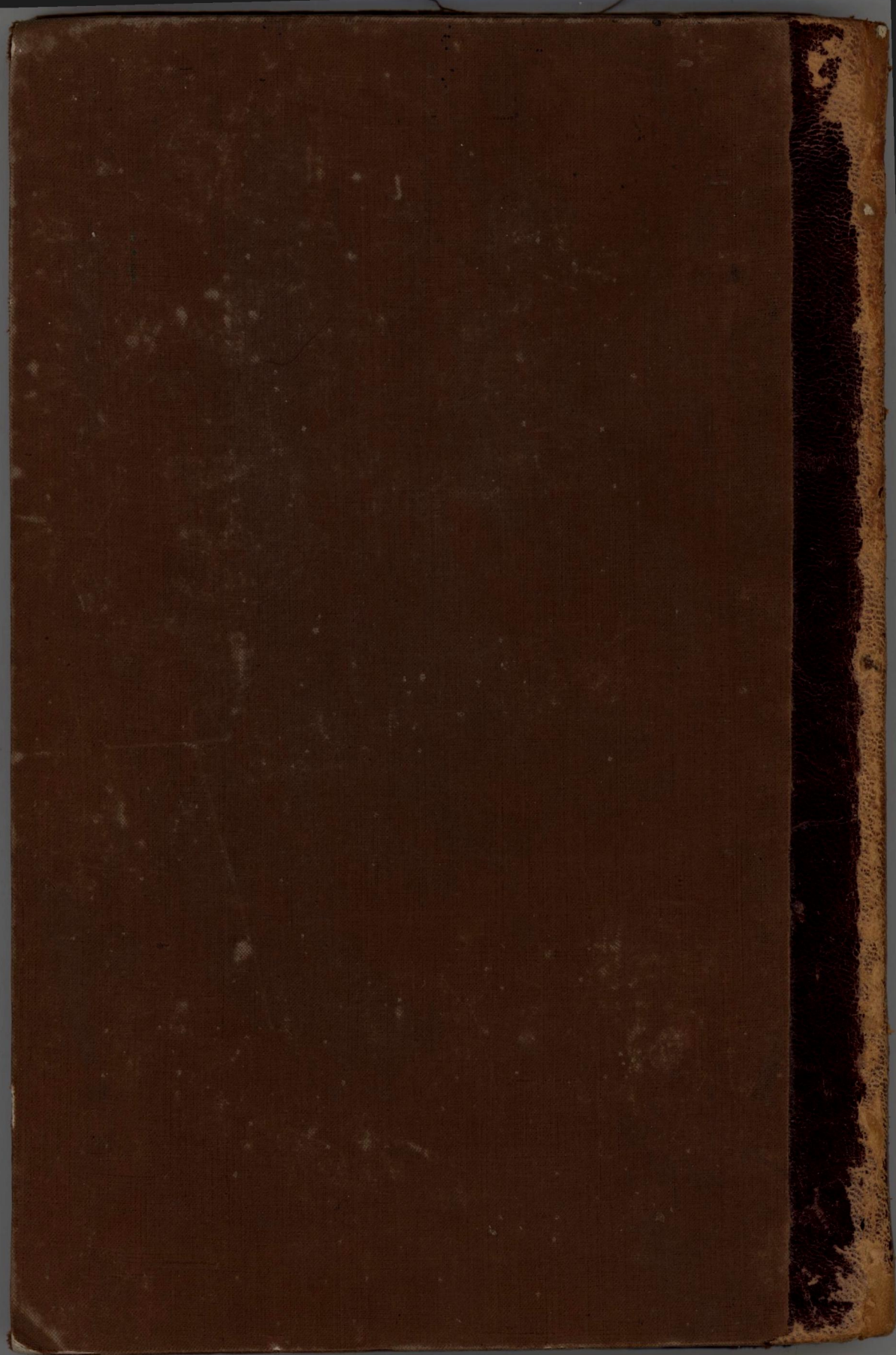

PK-2
K-107

1866. N2

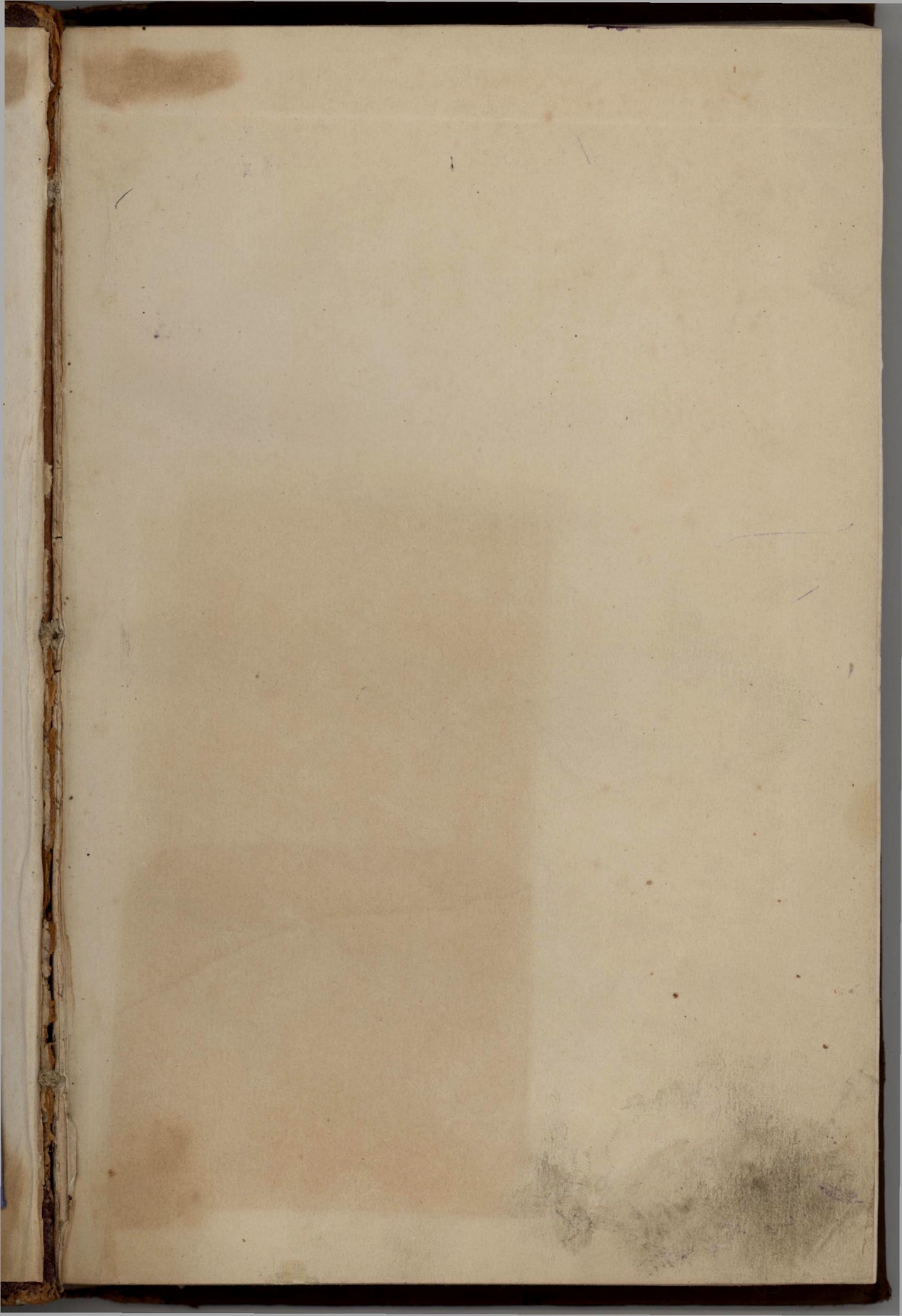
16159

Handwritten notes in purple ink, including the number '16159' and some illegible scribbles.

K107
16159

28

ОСНОВА

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛИТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

«Добра хочю братьи и Русьскій Земли.»

Владиміръ Мономахъ.

1861

ФЕВРАЛЬ

ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ ТИПОГРАФИИ П. А. КУЛИША.

59

а

ОСНОВА

ЮЖНО-ВАСИЛИЙ ИЛЛЮСТРАЦИОН-ВАНИИ

ВСТУПАЕТ

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С. Петербургъ, марта 7-го дня, 1861 года.

Ценсоръ *Ст. Лебедевъ.*

1861

ФЕВРАЛЬ

ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ ТИПОГРАФИИ И. А. ШУБЕРТА

26 февраля, утромъ, въ 5½ ч., скончался Тарасъ Григорьевичъ *Шевченко*, послѣ непродолжительной, но тяжкой болѣзни.

Минѹлися мої слѣзи,
Не рвѣтця, не плаче
Потѣчене старѣ сѣрце
И ѳчи не бачать....

Кто зналъ его какъ поэта и человѣка, пойметъ всю великость нашей утраты. Украина отвѣтитъ стономъ на страшную вѣсть о смерти *нашого бѣтька*: такъ всѣ привыкли называть *Тараса*. Она потеряла въ немъ свое, самое горячее сердце, свою славу, свою печаль и отраду, свою *болѣзнь и здоровье*. Теперь Украина дѣйствительно *вдовѣ — сиротина, сирота—небога*, какъ онъ называлъ ее въ своихъ вѣчно-юныхъ, полныхъ безграничной любви и тоски, истинно-народныхъ созданіяхъ.

Тарасъ Григорьевичъ умеръ не дождавшись нѣсколькихъ дней до обнародованія Манифеста 19 февраля, который принесъ давно-ожидаемое облегченіе его роднымъ и десятку миллионѡвъ соотечественниковъ: это была самая горькая насмѣшка судьбы надъ Шевченко. но оттого еще какъ будто чище и возвышеннѣе становится его любовь къ народу, стоившая ему обильныхъ слѣзъ.

Загинула ёго голѡвонька
Бѣзъ рѡду—родіни,
Бѣзъ вірної дружіни...

но гробъ его окружала огромная семья людей, сочувствующихъ истинному достоинству, безъ различія вѣрованій и народностей. Могила Шевченка, гдѣ бы она ни была, будетъ вѣки священна: теперь она посѣщается знакомыми и незнакомыми ему при жизни, и вся укрыта свѣжими вѣнками.

Слава ёго не вмрѣ, не поліже!

«Основа» употребитъ всевозможныя старанія записать на своихъ страницахъ все, что можетъ увѣковѣчить память поэта.

Велѣдъ за 2-ой книжкой «Основы» подписчики получаютъ «Воспоминаніе о Шевченкѣ и его погребеніи», при которомъ— столь памятнымъ для всѣхъ образомъ — высказалось глубокое сочувствіе къ усопшему.

Въ нашихъ рукахъ теперь находится драгоценное собраніе неизданныхъ его стихотвореній, лично намъ переданныхъ по-этомъ при первой вѣсти объ осуществленіи южнорусскаго вѣстника, и подлинный дневникъ Шевченка, съ 1857 по 1858 г., сообщенный намъ близкимъ его другомъ. Радуемся вмѣстѣ съ нашими читателями, что не все сокрылось для насъ въ этой безвременной могилѣ.

Усердно просимъ многочисленныхъ друзей и почитателей Тараса Григорьевича и вообще всѣхъ, кому дорога память объ немъ, сообщать намъ его стихотворенія, письма и вообще біографическія свѣдѣнія о поэтѣ, а также и о родныхъ его. Редакція съ благоговѣніемъ сохранитъ подлинныя письма и другія бумаги Шевченка и, по требованію, будетъ въ цѣлости возвращать подлинники тѣмъ, кто ихъ доставитъ. Всякая замѣтка, всякій случай, касающійся такого человѣка какъ Шевченко, имѣетъ великую важность. Многое позабудется и исчезнетъ навсегда, если не будетъ записано тотчасъ, когда вѣсть о смерти поэта—художника вызоветъ разнообразныя воспоминанія въ каждомъ, кто что—нибудь объ немъ знаетъ. На насъ, Украинцахъ, лежитъ непремѣнный долгъ соорудить надъ свѣжей могилой народнаго пѣвца памятникъ, достойный его и народа: къ такому чистому и справедливому дѣлу каждый, навѣрно, приложитъ дѣятельное участіе.

КОБЗАРЬ.

VI.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

ПОЭМА.

Я. Г. КУХАРЕНКОВИ.

(на пам'ять 7 м'яса 1857 року.)

Не на Вкраїні, а далéко —
Ажъ за Ураломъ, за Элекомъ,
Старій недобитокъ — *варнакъ* ⁽¹⁾
Мині розказувавъ оттакъ
Про сю Криницю Москалеву;
А я, сумуючи, списавъ,
Та рйому нищечкомъ додавъ, —
Та невеличку и дешеву
(Звичайно, крадене!) зобгавъ
Тобі поему на пом'ини,
Мій друже щирій, мій єдиній!

I.

Після великої зими,
За Катерини за Царіці,
Москаль ту викопавъ криницю,
А ягъ вінъ викопавъ — то ми
Оцє й розкажемо въ приг'оді,

(1) Клейменый каторжникъ.

А-ви запи́суйте: не шко́дить
 Такю́ річъ и записáть —
 Бо сé не кáзка, а билі́ця,
 Абó бувáльщина, сказáть.
 Оттáкъ пишіть: бу́ла крині́ця...
 Ні, не крині́ця, а селó —
 Пишіть — давнó колісь бу́ло
 Міжі са́дами, при до́ліні,
 Такі́ у насъ, на Україні,
 Бу́ло те Бóжее селó.

Въ селі́ томú вдовá жилá,
 А у вдові́ дочкá рослá
 И синъ малолі́токъ.
 Дóбре ма́ти дітокъ
 Багáтому: хвалі́ть Бóга
 Въ роскóпахъ; а вбóгій
 Вдові́ не до тóго:
 (Бо зали́лі за шкúру са́ла —
 Трóхи не пропáла) —
 Дúмала пті́ въ черні́ці,
 Абó утопі́тись,

Такъ жáль малéнькихъ дітокъ стáло
 (Звичáйне, ма́ти! — щó ї́ казáть!)
 Та, мóже, ждáвся-такі́ ї́ зять,
 Бо вже Катрúся́ підростáла, —
 (Катрúсею́ вдовівна́ звáлась), —
 Чи ві́къ же ї́ї́ проді́вувáть,
 Зносі́ти брівоньки́ ні́ за що́?
 Хибá за тé, що сиротá?
 А красотá-то, красотá!..
 Мій Бóже мій́ий! А трудáще,
 А чепурнé, та роботáще,
 Та тї́хе... бачъ, и сиротá,
 А всі́мъ бу́ла на-вдивові́жку;
 Бувáло, ві́гляне изъ хї́жі,
 Якъ тáя кві́точка зъ росі́,
 Якъ тée сóнечко зъ-за хмáри:
 Весъ похóлону, не живій́

Стою, бувало...

Ані кара,
 Ні муки, кайдани,
 Ніже літа, сїну,
 Тії сили не втомїли...
 Отгакъ и загїну, —
 Такъ и згїну, — бо дивїся:
 Смерті сподїваюсь,
 А ридаю, мовъ дитїна,
 Тїльки-що згадаю
 Катерїну... Слўхай, сїну,
 Мій друже єдиний!
 Слўхай добре, та записуй, —
 Та на Україні,
 Якъ Богъ тебе допровадить,
 То розкажи, сїну,
 Що ти бачивъ дїявола
 Своїми очїма!..

II.

Такъ, бачишь, дївонька отгá
 Рослá собї; и роботящїй
 (Бо всюди сїроти — ледáщо)
 У наймахъ вїрїсь сиротá,
 Ненáче бáтькова дитїна.
 Отóжъ, той сáмий сиротá
 У наймахъ, сягъ собї, то тáкъ,
 Придбáвъ сїрóма грошенягъ,
 Одѣжу справивъ, жупанїну,
 Та не відсїль и не відтїль
 Купївъ садóчокъ и хатїну,
 Подякувавъ за хлїбъ, за сїль
 И за наўку дóбримъ людямъ,
 Та до вдовївни навпростецъ
 Шелестъ за рушникáми!..
 Не торгувáлись зъ старостáми,
 Якъ те бувá зъ багатирями,

Не торгувавсь и панотѣць
 (На дѣво людянь та на чѣдо!) —
 За три копѣ звѣнчавъ у бѣдень,
 Безъ пѣхи, такъ, якъ довелось...
 Отгѣть-то, голубе мѣй сѣзний,
 Отгѣть-то й лихо почалось.

III

Ужѣ, либонь, пѣсля Покрѣва
 Вертався зъ Дѣну я, та зноу —
 (Бо я вже двѣчі послававъ
 До дѣвчини за рушникѣми) —
 Послатъ и въ трѣйте мѣркувавъ, —
 Та съ чумакама, та зъ волама,
 Якъ разъ въ недѣлю на весѣля
 До удовѣвни причвалавъ.
 Пропало, все добрѣ пропало,
 Ани щѣтинки не зосталось!..
 Пропавъ и я, — та не въ шинкѣ,
 А на *кобилѣ*... На вику
 Всѣ люде бачять лихо, сѣну;
 Алѣ такогѣ, мѣй едѣний,
 Такогѣ лютого — нѣхтѣ,
 Нѣхтѣ и здалѣка не бачивъ,
 Якъ я, лукавий! А тимъ часомъ
 Просѣхли ѣчи у вдовѣ:
 Неначѣ въ Бѣга за дверѣма,
 У зѣтя та въ сѣна
 Старѣ собѣ спочивѣе,
 А на Катерѣну,
 На дѣтя своѣ едѣне,
 Тѣльки поглядѣе.
 А я въ шинкѣ съ пѣяницѣми
 Дѣшу пропивѣю, —
 Та й пропивъ! Запрѣдавъ дѣшу, —
 И дѣшу и тѣло:
 Тѣло кѣтовѣ, а дѣшу... —

О, Бóже мій мїлий!
Хотїлося бъ житъ на свїті,
Та-ба! трѣба вчїтись —
Ще змáлечку трѣба вчїтись —
Якъ на свїті жити,
А то бїтимуть, та й дўже!..
Не знáю, мій дрўже,
Чи сатанá лїхо коївъ,
Чи я занедўжавъ,
Чи тó менé злáя дóля
Привелá до тóго!..
Такї й дóсі ще не знáю —
Не знáю нїчóго...
Знáю тїльки, що тверезий,
(Бо вжé анї вїна,
Нї медї, нї оковїта
Не пилїся, сїну)!..
Оттакé-то сподїялось!
Вмеръ бáтько и мáти,
Чужї люде поховáли,
А я, мовъ проклáтий,
Мовъ Іўда одрїнутий
И людьми и Бóгомъ,
Тиняюся, ховáюся —
И дїйшлó до тóго,
Що я вь ночї підкрáвшися,
Максїмову хáту
(Бо ёго Максїмомъ звáли —
Вдовинóго зáтя)
Запалївъ! Згорїла хáта...
А душá проклáта
Не згорїла... моá душá,
Мій дрўже, мій брáте,
Не згорїла, а зостáлась —
Тлїе, й дóсі тлїе...
И колї вонá зотлїе,
Колї одпочїне, —
Святий знáе...

IV.

Съ переляку

Вмёрла Катеріна;
 А Максїмъ на пожарїще
 Та на попїліще
 Подивївся... нема раді!..
 Тїльки вітеръ свїще
 У димарї та въ коміні..
 Що тутъ въ свїті дїять,
 И що теперъ ёму почати?
 Подумавши, перехристївсь
 Та й зновъ пішовъ у наймитї
 Голодні злїдні годувати;
 Вдова зосталась не самá,
 А зъ сїномъ парубкомъ; женїти
 Ёго збиралась въ осенї,
 Ажъ гўлькь!.. одъ мáтушки-царїці,
 Такї изъ сáмої столїці,
 Прийшовъ указь — лобї голїть;
 Се въ першїй разъ такїй указь
 Прийшовъ зъ Москóвщини до насъ,
 Бо на Вкраїні въ насъ бувáло
 У козакї охóчі йшли,
 А въ пікинєри вербувáli —
 Та тежъ охóчихъ... На селї
 Зїбралася громада радїть —
 Когó голїть у москалі.
 Порáдили громадою —
 И вдовичєнка-ледащїцю
 Забїли въ скрепїцю,
 Та й повезлї до приєму!
 Онъ-якє творїтця
 На сїмъ свїті, — якá прáвда
 У людєй, мїй сїну!..

V.

»Ні вже«, каже, »добрі люде,
 Не такъ вонó б́уде,
 Оттáкъ хибá!« Макс́имъ ка́же:
 »Які зъ мéне люде
 У наймитáхъ! Ид́у служ́ить;
 Нехáй«, ка́же, »вдов́иць синъ
 Та не стáне підъ арши́нь,
 А я стáну «

Изъ приёму

Верну́вся до-дóму,
 До ма́тери вдов́иченко;
 А Макс́имъ съ приёму
 Пішо́въ собі у Москалі,
 Помол́ившись Бо́гу.
 Мині полéгшало, — а съ чо́го,
 Съ чо́го полéгшало мині?
 Съ то́го, що во́рога не стáло...
 Яко́го жъ во́рога, мій Бо́же!
 Мо́я пекéльная ду́ша
 Кого́ бо́ялася? Макс́има!
 Ні, не Макс́има, а когос́ь,
 Когос́ь бо́ялася прокля́та:
 Луциперові служ́ила
 Та ё́го й страши́лась!...

VI.

Черезъ годъ, отó, й вели́ка
 Зи́ма наступ́ила;
 До зеле́ної неді́лі
 Въ байра́кахъ бі́ліли
 Сні́гі бі́лі, — тоді́ жъ отó
 П Оча́ковъ бра́ли
 Москалі; а Запо́ро́жже

Перше зруйнували.
 Розбрилося товариство...
 (А що то за люде
 Були ті Запорозці —
 Не було й не буде
 Такіхъ людѣй!..)

Підъ Очаковъ

Погнали й Максима:
 Тамъ-то ёго скалічено,
 Та на Україну
 Повёрнено зъ одетавкою, —
 Бачишъ, праву ногу,
 Чи то ліву, підстрѣлено...
 Мині не до того
 Було тоді: знову люта
 Гадина впилася
 Въ саме серце; кругомъ ёго
 Тричі обвилася,
 Якъ той *уродъ*... Що тутъ робить?
 Не дамъ собі ради;
 А Максимові кривому
 Нічого не вадить:
 Шкандибав на мілиці
 И гадки не має;
 А въ неділеньку святую
 Мундиръ надівав,
 И медаль и хрестъ причепить,
 И заплетє косу
 Та ще й борошномъ посипле...
 (Я не знаю й досі,
 На що вонó Москалі ті
 Коси заплітали,
 Мовъ дівчата, та святее
 Борошно псували?...
 На іграшку, я думаю—
 Такъ-собі, абі-го!)
 Отó жъ було, мовъ генераль,
 Максимъ сановито

Приберётця у неділю
Та й пошкандибáе
У храмъ Бóжий; на крiласi
Стáне та й сiвáе
Зъ дякóмъ-такi, атó вóзьме
Та ще й прочитáе
Апóстола середъ цérкви
(Вiвчився читáти
У москалiхъ). Непéвний бувъ
Максiмъ отóй, брáте, —
Та трудiщий, роботiщий,
Та тiхий до тóго,
Та ласкáвий... булó тобi
Нижé аникóго
Не зачéпить ни́же дiломъ,
Ни́же якiмъ слóвомъ.
»И талáнь и безталáнне
Всé«, кáже, »вiдь Бóга
Вседержiтеля святóго,
А бiльшъ нi вiдь кóго...«
Преблагiй бувъ мужъ на свiтi
Максiмъ отóй, сiну;
А я! а я!.. не вiмовлю,
Моя ти дитiно!..
Я — вбiвъ ёго!.. Пострiвáй-лишь,
Трóхи одпочiну,
Та тодi вже...

VII

Такъ ти кáжешъ,
Що бáчивъ Криницю
Москалéву, що ще й дóси
Беру́ть зъ неi вóду?
И хрeстъ, кáжешъ, колó шляху
И дóси Госпóднiй
Стоiть собi на роздóлi;

А не розказали
 Тобі люде тамъ нічого?...
 Вже повимірали
 Тіі люде, моі свідки,
 Праведніі люде;
 А я й досі караюся
 И каратись бѣду
 Й на тѣмъ свѣті...

Ось послѣхай,

Доводить до чо́го
 Сатана́ той ду́шу на́шу; —
 Якъ не схаменѣтця
 Та до Бо́га не ве́рнетця —
 То такъ и ввѣпѣтця
 Пазура́ми въ са́ме се́рце...
 Ось слѣхай же, си́ну,
 Про Макси́ма пра́ведного:
 Було́ не спочи́не
 Ніко́ли вінъ, а въ неділю,
 Або́ въ яке́ свя́то,
 Берѣ́ святій псалти́рь въ ру́ки
 Та й іде́ чита́ти
 У садочо́к: (у садочку
 Тамъ, у холодо́чку —
 Катері́ну поховали...)
 Ото́жъ, у садочку,
 За упоко́й душі́ її
 Псалти́рь прочита́е,
 По́тімъ собі́ тихе́сенько —
 Ті́хо заспіва́е
 »Со́ святі́ми«, та й запла́че,
 А по́тімъ помья́не
 »О́ здра́внї« те́щу зъ си́номъ, —
 И весѣ́лий ста́не:
 »Все́ одъ Бо́га«, — ска́же собі́:
 »Тре́ба ві́къ дожи́ти!«
 Оттакі́й-то му́жъ пра́ведний
 Бу́въ вінъ на сі́мъ свѣті;

А у б́удень, — то вінъ тобі
Не посідить въ х́аті —
Все н́ишпорить по надв́ірю:
»Тр́еба робот́ати«,
Бул́о сќаже по-мосќовсьќи:
»Ат́о, л́ежа въ х́аті,
Ще оп́ухнешъ.« Та взявъ яќось
З́аступъ и лоп́ату,
Та й пішовъ собі у п́оле
Крин́ицю коп́ати.
»Нехай́«, ќаже, »колісь лю́де
Б́удуть в́оду п́ити,
Та за мою гр́ишну д́ушу
Ѓоспода мол́ити.«
В́ийшовъ въ п́оле, геть од́ь шля́ху
У б́алку спуст́ився,
Та й ви́копавъ при дол́ині
Глиб́оку крин́ицю.
(Не самъ од́инъ: тол́окою
Ї́му помаѓати
Й́ доб́рі лю́де приход́или
Крин́ицю коп́ати).
И ви́ложивъ ц́ямриною
И, над́ шля́хомъ въ п́олі,
Височ́енний х́рестъ пост́авивъ:
Зо вс́его розд́оля
Шир́окого бу́ло в́идно;
Се, б́ачишь, для т́ого,
Щоб́ь знать бу́ло, що крин́иця
Есть коло́ дор́оги,
Щоб́ь зах́одили з́ь крин́иці
Лю́де в́оду п́ити,
Та за т́ого, що ви́копавъ,
Б́огу помол́итись.

VIII.

А теперъ уже, — онъ бачишъ,
 Доходить до чо́го! —
 Що я стратить наміряюсь
 Макси́ма свято́го...
 Оттакé-то!.. А за віщо?
 За те, за що Ка́їнь
 Убивъ брата праведного.

— — — —
 Чи то було у неділю,
 Чи въ якее свято,
 Слухай, сїну, якъ навчае
 Сатана проклáтий:
 »Ходімъ«, кажú, »Уласовичъ,
 На твою криницю
 Подивітись.« — »Добрес, каже —
 »Ходімо напїтись
 Водї зъ неї погóжої.«
 Та й пішли обое,
 И відерце и віжечкї
 Понесли зъ собою.
 Отъ, приходимъ до криници;
 Я першъ подивївся —
 Чи глїбоко. »Власовичу«, —
 Кажú, — »потрудїся
 Водї достать: я не вмїю.«
 Вінъ и нахилївся,
 Опускаючи відерце;
 А я... я за нóги
 Вхопївъ ёго, та й укїнувъ
 Макси́ма свято́го
 У криницю....

Отакé-то
 Сотворївъ я, сїну!..
 Такого ще не творїлось
 Въ насъ на Україні!

Та й ніколи не створитця
 На всімъ світі, брате!..
 Всюди люде, а я *одінь* —
 Дияволь проклятий!...

IX.

Черезъ тїждень вже вітягли
 Максима зъ криніці
 Та у бальці й поховали;
 Чималу капліцю
 Поставили громадою,
 А ёго криніцю
Москалевою назвали...

А я... пішовъ у гайдамаки
 Та на Сибірі й опинивсь,
 (Бо тутъ Сибіръ була колісь)...
 И пропадаю, мовъ собака,
 Мовъ той Іуда... Помолісь
 За мене Богу, мій ти сїну,
 На тій преславній Україні,
 На тій веселій стороні...
 Чи не полєгшає міні?..

Т. ШЕВЧЕНКО.

ЗАКОХАНІЙ ЧОРТЪ.

I.

Тільки й бачивъ я рідний край поки рісь, а тамъ, якъ оддалі у слѣжбу, такъ и пішовъ, не по своїй волі, мотатьця по світу, якъ те перекотиполе, що вітеръ носить по степахъ: кóтисся, кóтисся, поки не зупинить тебе доля, або не притопче ліхо.

Хочъ и лучалось мні, дѣ-коли, навідуватьця у рідну Україну, такъ чи довго жъ то спочинешъ підъ тѣплимъ її криломъ?... И зновъ, на край світа, мандрюешъ до чорта зъ рогами! За тѣжъ, лігъ у шість, а може й більше, якъ изъ Кúrської губѣрнії уїдешъ у Хárьківську, то такъ тобі стане легенько, мовъ на крилахъ тебе підняло... Та зъ сѣго бóку Хárькова ще не такъ; зъ Липецъ наша Україна тепѣречки якось Москóвщиною дівитця: намісць шинківъ — проклѣта кабащина, постоялі дворі, на москóвський ладъ; скрізь по дорóзі тягнутця москóвські однокінні телеги, одна до другої попричѣплювані, якъ фіги на лічку; куді не глявъ, усѣ пилипони зъ рижими бородами, у лаптяхъ, ажъ занудить на нихъ дівлячись. Такъ, бачите, зъ сѣго бóку, кажú, ще не такъ, а отъ якъ перехóписся черезъ річку Хárьківъ, то хто бъ не сказавъ, що сѣ Бóжа сторона!..

Тутъ заразъ починаетця отгóй великий боръ, що високі сосни ажъ хмару піднірають. Оцѣ жъ вамъ и Основа, де батько нашъ Квітка збивъ собі, зъ своїхъ повістей, такий місний чóвень, що до-віку-вiчнiго бóде плавать по плюгавій річці Лѣті. Оттúть же и вольна; сюди жъ-то Хárьківські мiщане и чѣрнь, ударивши ліхомъ объ зѣмлю, схóдятця одвести дúшу и зада-

вѣтъ горѣ свого бездѣля. Оттутъ, побачили бѣ вѣ, у недѣлю и по празникѣхъ, скільки збирѣтця народу! Верстовъ на пѣть, а може й бѣльшъ, уподѣвжъ дорогѣ, гуля мѣщанство: дѣвчѣта у стрѣчкѣхъ, у стѣнжкѣхъ, молодѣцѣ у парчѣвихъ очѣнкахъ, у кармазинахъ, у глазѣтѣ, а козацтво у бриляхъ, у чуйкѣхъ фабрѣчнѣго сукна, шовковѣими поясами попѣдперѣзованѣ, а скільки ще того лакѣйства у фрѣкахъ та у сертукѣхъ, мѣвъ та Нѣмотѣ. Иншѣ збѣлисъ бѣля музѣки, сѣдѣють гоцака, вибивѣають трѣпакѣ, ажъ лѣхо смѣтця; дрѣгѣ посѣдали кѣпками, снѣдають, кругляють горѣлку, терѣбѣнѣ гнуть, спѣвають, регѣчутця, ажъ луна округѣ йде. Идѣшь було, дѣвѣсса, дѣвѣсса та й не втѣрпѣшь: вѣлѣзѣшь зъ тарантѣсу и пѣдѣйдѣшь до якого-нѣбудь товариства: «хлѣбъ та сѣль, людѣ добрѣ!» скажѣшь. — Спасѣбѣ, — одкажѣуть, и прѣсять: — сѣдайте, не погрѣбайте хлѣбомъ Бѣжимъ! — Зѣразъ и частѣють, и на калѣновѣй тарѣлочцѣ пѣднѣсять сѣло, кѣльцѣ ковбасѣ. Сѣдѣшь, було, до гѣрту, вѣпѣшь корячѣкъ горѣлки, зѣсѣ шматѣкъ сѣла, побалѣкаешъ, — свого додасѣ весѣлого слѣва. Бѣже мѣлий, якъ же то вѣнѣ дякують!.. Стѣнешъ прощѣтця, то тѣкъ и загомѣятъ; одѣнь кричѣтъ: «пошли вамъ, Гѣспѣди, усякого щѣстя за тѣ, що прѣстихъ людѣй не цураѣтѣсь!» дрѣгѣй: «нехай вамъ Бѣгъ, на тѣмъ свѣтѣ, за насъ одѣякуе!» Буваѣ й такѣ, що яка-нѣбудь молодѣцѣ, червѣна якъ мѣкѣвка, схѣпѣццѣ, обѣйме, та й поцѣлѣтця на прощѣнне. «Сѣе», каже, «щѣбъ не скѣро забѣли нашу хлѣбъ-сѣль!» Смѣху такого нарѣбитъ врѣжа молодѣцѣ, такъ усѣ и покѣютця, ухѣпѣвшѣсь за животѣ. Щѣ-то за втѣшнѣ та швидкѣ, тѣ харѣкѣвскѣ молодѣцѣ, — нехай ѣмъ легѣнько икнѣтця!

Проѣхавши кѣльки верствъ бѣромъ, стѣнешъ пѣдѣймѣтця на гѣру. Тутъ вже тѣмна соснѣна почѣна мѣшѣтця зъ дѣбомъ, лѣпою, клѣниною, бѣрестомъ, усѣ стаѣ густѣйше, густѣйше; дѣрево перѣплѣлось вѣтами якъ те волѣсся; орѣшникъ, глѣдъ, шѣпшѣна позрѣстѣлись, стоѣть якъ добра огорѣжа. Чѣмъ дальшъ идѣшь, тѣмъ кращѣ врѣда: пѣшли и долинкѣ зъ прогѣленами якъ рѣта зелѣними, и ярѣ сѣ провѣлѣемъ, що якъ глѣнешъ, то у головѣ закрутѣтця. Мѣй Бѣже мѣлий! щѣ за лѣсъ! Якѣхъ немѣ тутъ дѣрѣвъ! И висѣкихъ, величѣзнихъ, и старѣихъ, скѣрчѣнихъ, похнѣпѣнихъ, що вже вѣку свого доживѣають. Инше злѣманѣ бѣурею и опѣленѣ грѣмомъ, стоѣтъ собѣ край дорогѣ якъ червѣць; тамъ трухлѣвий пѣнь схлѣвѣся якъ той старѣць зъ тѣрѣбою. Кудѣ ни глѣянь — усѣ тебѣ чарѣе, при-

вітає, усє тобі всміхаєтця. Здаєтця, сама рідна мати наша Україна вийшла тобі на-зўстрічъ: то спогляне на тебе гарячимъ сонцемъ, то притўлитця пахўчимъ холодкомъ изъ тёмного лісу, то промовить піснею, то озовєтця соловєйкомъ, жайворонкомъ; то неначе граєтця зъ тобою: затурчїть у вўхо гóрлицею, залоскоче тихесенькимъ вітерцємъ. Такъ тобі весело, такъ легєнько, мовъ у раю!.. Душа мліє, сєрце трепєчетця, токотїть, бўцимъ що до тебе промовляє; не розберєшь щó вонó росказує, а слўхаєшь—не наслўхаєся, якъ не наслўхаєтця мати своєї дитїни, бо та мова солóдча для неї одъ медóвої рїчи найрозумнїшої людїни.

II.

Одїхавши одъ Хáрькова верстóвъ двáдцять, лїсъ почина рїдїти. Зъ висóкої горї ужє відко село Мерєфу, зъ церквами, дзвїницями, садами и лєвадами, — гєть-гєть роскїнулось по долині. За селомъ блищать течїї, затоки й озєра Мжї. Потекла вона у лїво промїжъ кущїв верболóзу и вїльхи; а напротї глáдко стєлетця зъ могилами ширóкий стєпъ. Сивїє старєнький якъ мóре, мріє, мріє, пóки не зїйдетця зъ нєбомъ, а нєбо зъ землєю. Гуляйте очи, гуляйте дўми, якъ колись гуляло по сємў стєпў вóльнє козацтво!

Проїхавши Мерєфу и перебравшись через плєса Мжи, вїдєшь на торговий шляхъ, що їдє у Кримъ. Протоптала сєй шляхъ ще татарва, якъ колись ходїла на нáше безголóвья пїдъ Москвў, палїти городá и забїрати у цєвóлю хрещєний лóдъ. Скїльки óгомъ нї кїнешъ, скрїзь по дорóзї, якъ гадюка, сўнутця хўри: на-зўстрічъ вєзўть шлєнку, кóжї, сїль, рїбу; скриплять татарськї гáрби, запряженї бўйволами и верблóдами. Изъ Хáрькова вєзўть усякїй крамъ, машини, паровикї, їдуть купцї у Кримъ, у Бердiанськъ, їдуть панї и тудї ї відгїль, женўть табунї, гуртї, отáри, їдє народъ на заробїтки, у стєпї и къ мóрю. Літомъ весело и глянуть на сєй шляхъ, а побáчили бъ ви веснóю, абó у восєнї, щó тутъ дїєтця... крїй Бóже, якє лїхо! Замордóвана скотїна по сáмє чєрево грўзне у багнї; народъ бичўєтця, тóпитця по бáлкахъ, по перєтїчкахъ. Бодáй и не згáдувать!.. Отгўть би простягтї залїзну колею! Потекла бъ по нїй золотá рїчка живўщої и сцїлющої водї.

Дуже ще бідуюсь, ідучи по сёму шляху *на обивательськихъ*. Розкажү вамъ, якого разъ набрався я ліха, сдівшись на *откритій листъ*. Изъ Мерёфи на почтарьськихъ, ще загода, добігъ я до Таранівки. Прямо у волосне правленіє ввійшовъ — такъ гарно, по середині стіль, зеленимъ сукномъ засланний, якъ у суді, и патрётъ вісить. Дивлюсь — нема нікого; тільки якийсь каліка, скорчившись, сидить біля скрині — се бъ то стереже громадські гроші.

»Е коні?« питаю.

— Нема, — схопившись одвितिъ каліка.

»А пісарь — де?«

— На селі.

»Коли бъ позвять.«

— Заразъ збігаю.

Пошкандибавъ сердешний; черезъ яку тамъ годіну идё пісарь повагомъ. Ще молодій, шапка на бакірѣ, у кітайчатій черкесці и випойковихъ чоботяхъ.

— А чого вамъ треба? — спитавъ вінъ, доходячи до мене.

— »Конеі, голубчику.«

— А подорожня, чи-багъ одкритій листъ ё?

Подавъ ёму одкритій листъ; вінъ подививсь, заразъ и прогони вищитавъ, — такий митець! и ще накинувъ кілька верстовъ залішніхъ. Відно, що бувъ уже за Харьковомъ, и головою мотавъ, якъ москаль, щобъ пати ёму не лізли у вічі, и випинаетця, и палець засовуе за гаплікъ.

— А ну-лишень, — гукнувъ пісарь на каліку, сховавши у кишеню гроші: — бігай за десятникомъ, — та швидче!

Зновъ пошкандибавъ каліка; нескоро ведё того десятника.

— Тройку коней, — грізно крикнувъ пісарь на десятника: — та швидче!

Стоить десятникъ, тільки потілицю чуха.

— Чого стоїшь? позакладало? — гукнувъ писарь на ёго, та ажъ почервонівъ зó зла.

— Не позакладало, — одкаже десятникъ, — тільки що коні пасутця у степу!

— Такъ щó, що въ степу? пиймайте та й ведіть.

— Ще треба знайти, куди вони позабігали, ті бісови коні, та тоді вже — ловіть...

— Такъ иди та й шукай; а тўтечки, опрїчь лїпаса, нічого не знайдешъ.

Знїкъ десятникъ, якъ на той свїтъ провалївся. Ужé я й село обїйшовъ, и у тарантасї добре виспався, а коней нема́ та й нема́. Надъ вечіръ вже пригна́ли двохъ шкапокъ зъ лошятами.

— А трейтя?—питаю.

»Ще не пїймали«, озва́вся десятникъ; »тамъ такé прудкé звїря́— бода́й воно́ здóхло, — що́ нїякъ ёго́ не наздоженешъ.«

Ажъ óсь ведуть и того́ прудкого́ — и лома́кою підганяють,— ба́чите — втомїлось, серде́шне, утікаючи. Ста́ли запряга́ть, — по́раютьця, якъ мо́кре горїть; розгле́ділись — и того́ нема́ и дру́гого, и зновъ погна́ли калїку за віжками, за черезсїде́льникомъ. Да такъ ажъ до за́хїдъ-со́нця доде́ржали. Ру́шили — ле́дві ко́ні везу́ть; не схамену́лись, якъ и нічь. Погони́чъ поверта́е то́ у той бїкъ, то́ вь дру́гий, — загубївъ, гаснедївъ синъ, доро́гу, — ла́е и ко́ней, и хто іде, и нічь, и степъ.

— Куди́ тебé нечїста ма́ти но́сить? — питаю́ погони́ча: доро́га пряма́, якъ стрїлка, а ти кру́тїся, якъ му́ха увъ окро́пі?

»Коли́ жь нічо́го не ба́чу«, ка́же погони́чъ, и віжки кїну́въ: »у мене́ кўряча слїпотá.«

Що́ тутъ робїть? Увесь степъ пока́рбований доро́гами; не втра́пишь сво́ї, то ка́-зна-куди́ ще заїдешъ,— дўмаю́ собі: хочъ би доїхать до трахті́ра, що́ недалéчко одъ Таранївки. Нічо́го робїти: — самъ сївъ за машталїра, и потнхеньку, підтю́пцемъ, благополўчно допелїсь до то́го трахті́ра.

III.

Хазя́йка се́го заїздного двору́, вели́ка цокотўха, бу́ла до́бре минї по знаку́: ще зма́лку її знавъ. Давно́ не ба́чились, а тїльки ввїйшовъ у ха́ту, за́разъ пізна́ла.

— Чи жи́ві, чи здо́ровї? спита́въ я, протира́ючи óчи и розгле́дуючись.

»Сла́ва Бо́гу«, одвїтила хазя́йка, »ста́риємось по-тро́шку. Ось подивїтця на мою́ Олесе́ю: ма́тир переросла́ (Хазя́йка глянула на чорнявеньку дївчину)! А се слїпе́нький дїдъ (Хазя́йка показáла на столїтнёго дїдугана́, що́ сидївъ на по́куті, схилївши бїдола́ш-

ну своєю головою на груди). «Колись співавъ по ярмаркахъ, а тепереньки тільки луна ходить по світу одъ ёго пісень: увесь голосъ виспівавъ и бандуру потроцівъ.»

Гарна дівчина Олесь, така повна, миловіда, — а я дивився на діда. Зрѳду такого діда не бачивъ: біле волосся, густе якъ лісь, прикривало ёму висѳке чоло; брѳви насунулись на сами ѳчи, а ширѳка борода ажъ до пояса доходила. Оттакъ узивъ би пѳнзель, та й списавъ вамъ Сатурна.

— Відкіль старій? — спитавъ я діда, сидючи біля ёго.

»Хто ёго знає, обивалась хазійка: »увесь свій вікъ вѳштаеця по світу... Живъ колись за Берѳкою, такъ давно жъ; теперчки вже забувъ и свій хутиръ и своєю хату.»

— Ні, не забувъ, — обивався дідъ, — не забувъ!..

»Куди жъ теперъ идѳшь?« попитавъ я діда.

— У Павлоградъ.

»Щѳ жъ тамъ будѳшь робити? співати, чи щѳ?»

— Та ні, кажѳ вамъ, — перехопила хазійка: — вінъ теперъ не співа, вінъ тільки розказує.

»Щѳ жъ вінъ розказує?»

— Щѳ зъ нимъ діялось на світі, якъ козакѳ білись зъ ляхами, съ татарами, про відѳмъ, про чортів!.. Вінъ увесь свѳгъ вѳходить: бувъ у Чорномѳрії, у Глуховѳ, за Кїївомъ бувъ... А чи не наставить вамъ самовару?»

»Наставъ, паніматочко.»

— Отъ и дѳбре! старѳнького напоїте гарячимъ, то вінъ вамъ за те що-небудь розкаже.

»Чи довго вже волѳчися по світу?« спитавъ я дїдугана, якъ ми зостались вѳчъ-на-вѳчъ.

— Довго, дѳже довго, — одказавъ старій, вѳжко зітхнѳвши, я ще оженивъсь у Очѳківську зиму. Ми тоді жили на запорѳзькихъ зѳмляхъ вѳльними козаками. Якъ же зруйнували Кошъ, то нашъ посѳлокъ зъ землями достався якомусь пану. Не схотівъ я зоставатьця панськимъ, запрїгъ коня, узивъ жінку зъ дѳтьми — дівчину по вѳсьмому годкѳ и хлопчика-годовичка, та й помандрували у Чорномѳрію. Одъ Тѳра довелѳсь простувати стѳпомъ якъ мѳремъ, — ні хуторця, ні землінки. Той рікъ була засѳха, и якого ліха ми не одвідали: кїнь безъ пѳши и подопою здохъ, ми потяглись пішки; щѳ було зъ нами запасу — поїли, тільки й

живились коріннямъ. Не пройшли й десяти день, якъ поховали дочку й сїна, а тамъ, зъ нудьги та голоду, занедужала й жінка; я нісь її на своїхъ рукахъ, поки не оддала душі Бóгу. По Чорномóрії я вѣштався тридцять пять лїтъ; бївся зъ Черкесомъ, плававъ по Чóрному мóрю, а тамъ потягло мене зновъ у рїдну стóрону: забажавъ щє побáчити бáтьківську хáту и поклонїтьця бáтьківськїй и мáтчинїй могїлї. Прийшовъ—и не пїзнавъ нáшого хўтора: дє булá нáша хáта, тамъ росплóжено пáнський садъ; а дє булó кладовїще, тамъ стоявъ шинóкъ. Вїйшовъ я на вїгонъ, глáнувъ на слóбоду и округї, згадавъ молодїй вїкъ, бáтька, мáтїрь, жїнку, дїтєй, — заплакавъ та й пїшовъ собї свїтъ-за-очїма. Отъ ужє тридцять лїтъ, якъ тутъ вѣштаюсь, а трї-тридцять, якъ живу, — а, брєше вона, бáтьківськóй хáти не забўвъ. Булó, якъ заспїваю, то мнї здавáлось, що я сижу бїля своєї хáти и мене слўхають бáтько, мáти, жїнка й дїти!...

Не багáто словъ увъ оповїданнї дїда, а скїльки жъ то лїха!.. И не хотївъ вїнъ розжáлобить, а глїбоко уразївъ сєрце, важко засмутивъ дўшу. Дóвгу нїзку лїха нанїзала єму злáя дóля!...

Хазїйка не далá мнї зъ старїмъ дóбре й розговорїтьця, принеслá чашкї и зновъ заторохтїла: то про Трїоцькїй ярмарокъ, то якї панночкї повихóдили зámїжъ, якї ще позоставáлись, налїчїла зъ десáтокъ помєрлїхъ и приспáлась до дїда — чóмъ вїнъ не роскáзує.

— Якъ же мнї роскáзувать, — сердїто обїзвáвся дїдъ, — колї не даєтє й рóта роззãвить; скрегóчете, мовъ сорóка на вербї!...

»Мовчáтиму, ей-же Бóгу мовчáтиму,« перебила хазїйка, »тїльки роскажїть, бўдьте лáскавї, про закóханого чóрта.«

— Дóбре, дóбре, роскажў, — чóмъ не росказáть?

Дїдъ зъ велїкимъ смáкомъ пивъ чай, заїдáючи хáрьковськїми бўбликами, а тамъ, якъ вїхлївъ ще двї чáшки зъ рóмомъ, то ажъ помолóдшавъ.

— Оттепєрь, кáже, — якóсь сїли добўвъ; здаєтця, якъ-бї бандўра, то бъ и заспївáвъ!...

IV.

Старїй пїднãвъ гóлову, и щє твердїмъ гóлосомъ тáкъ почáвъ:
»Дїдъ мїй бувъ Запорóжець. Дє єму на вїку не довелóсь бу-

вати, чого не бачити! Удався вінъ високий, здоровий, та ще влодатокъ бувъ и великий характерникъ: знався зъ відьмами, зъ чортами, нічого на світі не боявся: правдивий бувъ Запоріжець! Уже не молодімъ прийшовъ вінъ на Береку, одруживъ и збудувавъ собі хату. Живъ вінъ тріхи не сто годъ, и до смерті добре чувъ, бачивъ, а інколи сяде на коня и охляпъ поїде у Харківъ. Отто жъ підъ старість, у довгий зімній вечоръ, якъ стане оповідати, що зъ нимъ діялось, то и сміється, и плачешъ, а часомъ и чуприна полізе до горі. Ось якъ вінъ розказувавъ про того закоханого чорта: разъ у схватці съ татарами убили підъ дідомъ коня. Жаль ёму того коня, якъ рідного брата: одно — надійний бувъ, а друге — такого не знайти и на Запоріжжі. Отъ дідъ и пішовъ у слободи пошукать лицарського коня. Тоді не такъ, якъ теперъ: скрізь була пустіня, и діду довелось простувать по степахъ навмані, питаючи доріги то у сонця, то у звіздъ. Черезъ кілька днівъ дідъ тріхи притомивъ, вже и торба зъ запасомъ стулілась: останній сухаръ доївъ. Зблизившись икъ Донцю, де починаютьця пущі, дідъ зайшовъ у таку гущиню, що не продерётця:—морське дерево такъ и хвіська, а тутъ и пічъ насунулась. Сівъ вінъ собі підъ кущемъ, подождати, поки зійде місяць, та й задрімавъ. Ажъ чуже скрізь сонъ, неначе хто ёго тягне; прокинувся — дівитця: півний місяць уже височенько, и вітру нема, а дерева такъ и гнётця, усє вь одну сторону, и ёго самого, неначе яка невидома сила, туді жъ тягне. Ставъ приглядуватьця, ажъ недалєчко стоїть високий козакъ у кармазиновімъ жупані, вь чорнихъ оксамитовихъ штанихъ и жовтихъ чоботяхъ... такий зъ него чуприндирь, що кращого не знайти и у Кіші! Стоїть проти місяця и рукамі розмахує, неначе кого до себе манить; и якъ махне рукою, то ажъ дерево до ёго нахилєтця и мого діда немовъ хто у потилицю штовхавъ. Що воно за бісь, подумавъ дідъ: чи не характерникъ?.. Хотівъ вже бувъ до ёго обізвутьця, коли чуже, щось гєпнуло за деревами, да такъ іскрами кругомъ и обсіпало. Дівитця, изъ-за кущівъ вийшла височенька дівчина, ще молодá, добре ўбрана, да така гáрна, що кращої и у сні не побачишъ. Несміло підійшла вона до козакá, згорнўши на грудяхъ рўчки.

— »Чого ти менє звавъ?« спитала дівчина такимъ голоскомъ, що у мого діда ажъ сєрце тєхнуло.

— «Питаєшъ — чого?» промовивъ козакъ: «хибá не знаєшъ, якъ я тебе кохаю?.. безъ тебе мині и пекло не міле!..»

— «Отъ зачímъ!» каже дівчина: «я давно вже се знаю.»

— «Та ні», одказавъ козакъ, «не затímъ... якъ тебе побáчу, то й самъ не знаю, щó говорю... Слухай, Одáрко... скажи мині, чи хочешъ б́ути моєю?... хочъ б́и ти у тисячну долю такъ менé кохала, якъ я тебе!..»

— «Не трéба мині твого кохання, — не просі й мого!» одризала дівчина, одвернувшись: «щуръ тобі, пекъ тобі!»

— Ого! подумавъ дідъ, — яка пихá! зневажає залищання тако́го козака!

— «Слухай, Одáрко», зновъ почавъ козакъ: «будь моєю, — усé для тебе зроблю, усé, чого тільки не забажа́ тво́я душа!»

— «Не зробишъ того, чого мо́я душа бажа́е...» одвітала дівчина, ва́жко зітхнувши.

— «Зроблю, ей-же-ей зроблю», каже козакъ, «заприсягаюсь тобі пекломъ, Сатаню́ и Фарнагіемъ, — щóбъ мині не згубіти ні годно́ї Христия́нско́ї душі, щóбъ мині провалітьця у полонку після Ордáні... óтъ-щó!»

— Якъ вінъ, гáспедівъ синъ, кумéдно бóжитця, — подумавъ дідъ.

— «Не віришъ?» пита́ козакъ.

— «Не вірю», одвітала дівчина.

— «Не знаю, якъ вже мині й за́присяга́тись, мо́я голубко!» ка́же козакъ, — та пригорну́въ до се́бе дівчину и цмо́кнувъ її у щóку....

Якъ цмо́кнувъ, такъ по усéй пúцці луна́ й пішла: захитáлись дере́вья, гілля́ до гілля́ прихили́лось, зату́ркали го́рлиці, и мого́ діда нахили́ло до землі, — якось гýби засвербіли, а тутъ, де не взяла́сь жа́ба, — плігъ! и не схамену́въ, якъ чолóмкнувъ бисову тварю́ку. И щó бъ ви думали? такъ ёму́ зробило́сь вéсело на душі, мовъ га́рну дівчину у яснé óко поцілу́вавъ!

«Охъ», застогна́ла дівчина, ухопі́вшись за щóку: «якъ же ти менé ошкí!.. такъ одъ тебе пекломъ и несé. Ко́ли хочешъ,» ка́же, «изо́ мно́ю розмовля́ти, то хибá у воді; а тутъ ти менé спáлишъ своїмъ пекельнимъ коханнямъ!»

«Добрес», ка́же козакъ: «ну́мо жениха́тись у воді.»

Дівитця дідъ: біля їхъ и са́жалка; чи вона́ була́, та вінъ її

не бачивъ, чи вона, справді, уродилась, якъ кажуть, по щучому велінню. — Що се за вража мати! — подумавъ дідъ: — чи воиі люде, чи може чорті?..

Сумно ёму стало, ажъ оселéдець біля вуха заворушивсь. Далі дівитця, стали роздягáтьця; дівчина, б́уцимъ не своїми рука́ми, зняла ко́фту, пла́хту; далі, не сорóмлячись, и сорóчку. Якъ гляну́въ на неі дідъ, то ажъ жи́жкі въ ёго затрусілись; давнó вже мину́ло, а бу́ло якъ заходится розка́зувать, то ажъ цмо́ка, ажъ о́чи ёму ро́гомъ лізуть, — така га́рна! Місяць якъ срібломъ поня́въ біле її тіло; уся́ якъ ви́точена, а до́вга коса́, чо́рна, якъ гадю́ка, такъ и обвиня́етця кругъ тонко́го ста́ну, и ажъ до по́внихъ лито́къ доста́е. Поверну́лась зъ плечей — ще кра́ща; тільки роздиві́вся дідъ, ажъ хвóстикъ! такъ собі, невели́чкий, та ма́тері ёго́ бісь — хвóстикъ! вихо́дить, що дівчина — відьма. Гляну́въ на коза́ка, ажъ и въ то́го — хвистъ! такий до́вгий, якъ у хорта́, и такъ імъ ви́гра́е, якъ кіть передь ми́шою. — Эге́, такъ-отъ воно́ що! Тутъ уже́ догада́вся дідъ, що чортя́ка та закоха́вся у відьму. Ду́мае собі: ха́й же вамъ бісь! хоті́въ бувъ тига́ть, такъ не здвигне́тця, якъ до землі прири́сь; хоті́въ перехри́ститися, такъ ру́ки не підійме. Доса́дно діду, та нічо́го ро́бити; прині́зь до землі и дівитця — що́ да́льшъ бу́де. Увійшо́въ чо́ртъ зъ відьмою по по́ясы у са́жалку и зновъ ста́ли розмовля́ти:

»Скажи́ жъ ми́ні, мо́й голу́бо, чо́го бажá тво́я душа́?« пита́е чортъ.

»Не скажу́«, одрі́зала відьма: »не скажу́, по́ки не за́присяг-не́ся пекельнимъ сло́вомъ — зроби́ти...«

»Чи до́вго жъ бу́дешъ мо́єю, якъ оби́цаю?«

»Де́сять годъ«, ка́же відьма.

»До́бре, усé зроблю́!« (Чортъ протягну́въ ру́ку.) »Отъ то́бі ру́ка и мо́е пекельне сло́во!«

»Хто жъ насъ рози́бье́?« спита́ла відьма: »тре́ба, щобъ бу́ла хри́стия́нська душа́, та ще́ її чи́ста.«

»Е кому́ розби́ти«, ка́же чо́ртъ, мотну́вши голово́ю у той бі́къ, де лежа́въ дідъ: »тамъ«, ка́же, »підъ ку́щами схова́вся Запо́рожець.«

»Хиба́ жъ у запо́ри́зцівъ чи́ста душа́?« пита́ відьма: »вони́ жъ са́мі п'яни́ці та розби́шаки...«

»Эге́, розка́зуй«, ка́же чортъ: »нема́ найчи́стішо́ї души́, якъ у

тіхъ гáспедовнихъ синівъ; вони живуть по писáнню: не вóдютця зъ жінкáми, бьóтця зъ бусурмáномъ и борóнять віру правослáвну... Эй, Кири́ло!« гукну́въ чортъ: »ході лишéнь сюді, та розбій насъ.«

Дідъ ні чичіркъ, лежить собі, и духъ притаївъ.

»Та ну́ жъ бо йді« зновъ крикну́въ чортъ: »ти жъ не разъ похвалявся, що не боїєся чóрта, а тепéречки й зляка́всь?..

Досáдно діду; бáчите — пристиді́въ диявольський синь. Нічого робіти, трéба йти, щобъ, справді, ще не подумавъ, що зляка́всь.

»Чогó жъ тутъ ляка́тьця?« (обізва́вся дідъ серди́то, а самъ ажъ тру́ситця).

»Такъ чому́ жъ не йдешъ?«

»Лю́льки шукаю, загуби́въ у траві та й не знайдú.«

»Та не бреші́, — лю́лька у кишéні.«

— Диявольський синь! — подумавъ дідъ:—вiнъ усé знає; одъ ёго ния́къ не одбрéшесся.

»Розбива́й!« ка́же чортъ, якъ дідъ підійшо́въ икъ сáжалці.

»Якъ же я васъ розібью́?« ка́же дідъ. »Отъ, ста́ну я чортъ-ба́тька-зна для ко́го кармази́ни калáти! Вихóдьте на сухé!«

»Хибá тобі повилáзило?« ка́же чортъ: »глянь, — де дівчина стоїть — замéрзло; сміло йди́,—здрéжитьъ.«

»Щó за бiсiь!? справді замéрзло... чогó жъ вонó замéрзло?« пита́ дідъ.

»Тогó«, ка́же чортъ, »що вонá, — бодáй її! такъ тéпло менé любить, що ажъ водá біля неї мéрзне.«

»А чогó жъ се, чóрте«, пита́ дідъ, »біля тебе пáра йде́ зъ воді́ и бúльбашки схóплюютьця?«

»Эгé!« ка́же чортъ: »се такъ я її щі́ро кохаю, що ажъ водá біля мене кипіть.«

— Оттакóго бъ кохáння нáшимъ дівчáтамъ! — подумавъ дідъ; та спустівся на сáжалку, зайшо́въ по - за відьмою и тiльки розбiвъ рúки, а зъ рúкъ щось плóсь у вóду, — задрiгало нiжками та й пурну́ло.

»Щó воно такé?« спита́въ дідъ: »жа́ба, чи щó?«

»Нi«, ка́же чортъ: »дóвго за рúки держáлись, такъ чортеня́ вродiлось.«

— Не бiсовi чортi! — подумавъ дідъ: — якi вони́ плодiю́ци! тiльки за рúки взяли́сь — ужé й чортеня́ привели́.

»Ну, теперъ кажи«, питає чортъ відьму: »чогó душа тво́я бажáє?«
»Спасє́ння!« промóвила відьма.

Якъ сэ́ почу́въ чо́ртъ, то ажъ но́сомъ закрути́въ, — па́че че-
мери́ці пони́хавъ.

»Не мо́жна сє́го́, застогна́въ вінъ, »и не проси́! ния́къ не
мо́жна!..

— Чо́му? — пита́ дідъ.

»То́му, що вона́ вже разъ одступі́лась одъ Го́спода, то у дру́ге
ї́ Богъ до се́бе не при́йме.«

— Брехні́, — ка́же дідъ: »якъ покáетця, то и въ трéте
при́йме!..

»Та ну́ вже, мовчи́«, гримну́въ на є́го чортъ, »коли́ не зна́-
єшь Писáння!«

»Ні, зна́ю«, ка́же дідъ, »я й самъ пи́сьмє́нний, — не разъ и
Апо́стола у цє́ркви чита́въ!« Дідъ бувъ та́кий завзя́тий, що якъ
пидє́ на спóръ, то хочъ чо́го й не зна́є, то скáже — зна́ю; а ча́-
сомъ й своє́ ви́гадає, и такъ до ла́ду приткне́, що зиб'є́ зъ пан-
те́лику й зна́ючого. »Отъ, примі́ромъ сказа́ти«, ка́же, »я й чоло-
ви́къ, а ми́ні жаль небóги: здає́тця, чо́го бъ не зроби́въ для і́ спа-
сє́ння; ато́ жъ самъ Богъ милосє́рдний, я́къ-би Вінъ не поми́лу-
вавъ грі́шної, коли́ вона́ кáетця?«

»Такъ коли́ жъ вона́ уже́ одхристи́лась...« пробубоні́въ чортъ.

»Не вели́ка бідá«, переби́въ дідъ, »ши́п и въ дру́ге пере́крє-
стить, и дунє́ на те́бе, и плю́не!«

Чо́ртъ на сэ́ и одвіту́ не давъ; стои́ть собі, повисивши пі́сь,
та чу́ха поти́лицю.

»Ти жъ самъ зна́єшь«, обизва́лась до чо́рта відьма, »що не по
сво́їй во́лі зроби́лась я відьмо́ю: менє́ ма́ти приневóлила.«

»На щó слухáла ма́тир'«, ка́же чортъ, »ти ма́ла сві́й рóзумъ
и сво́ю во́лю!..

»И сэ́ брехні́« смі́ло переби́въ дідъ; — бо якъ пидє́ на пра́в-
ду, то вінъ и чо́рта не зляка́етця. »Нуждо́ю та стра́хомъ«, ка́же,
»мо́жна до усє́го приневóлити чоло́віка.«

»Поду́майте самі́ — чо́го про́сите«, заголоси́въ чо́ртъ (трохі́
не пла́че, бідолáшний!) я́къ же ми́ні помагáти спасє́нню ду́ші, ко-
ли́ на те́ я чортъ, щобъ губи́ти христия́нські ду́ші?.. Та менє́«
ка́же, »за сю па́кість на шма́ткі рози́рвуть!..«

»За що́?« ка́же дідъ, »не вели́кий грі́хъ сва́сті одну́ ду́шу, а

тамъ покáється, та дéсять загубишь, то тебе ще й по голóвці поглядють.»

»Эгé! хибá протí шерсти!« прогарчáвъ чортъ.

»А якъ-би я тебе кохáла!« обiзвáлась вiдьма, — и такъ глянула на чóрта кáрими очiма, що ажъ лiдь затрiщáвъ и поколóвсь, трóхи дiдъ не шубóвстнувъ у сáжалку, та якóсь вiскочивъ на бéрегъ.

Задумався чортъ, довго стоявъ понúрившись, довго мiркувáвъ, та вже нечiста мáти такъ ёго пiдкури́ла тимъ кохáннямъ, що вiчого й не вiгадавъ.

»Що бiде, то бiде«, сказáвъ чортъ, обернувшись до вiдьми: »нехáй бiде по тво́ему!«

Вийшли изъ сáжалки; вiдьма повеселiшала, а чортъ засмутiвся, ажъ хвiсть обвисiвъ. Дiдъ помiгъ вiдьми одягтiся, своїми рука́ми обтеръ бiле ii тiло, и примiтивъ, що вона до ёго якóсь теплénька стáла. Накидáючи на неi сорóчку, вiнъ шепну́въ ii на вiхо, щобъ ёго слiхала. У дiда чу́ле бу́ло сёрце: ёму жаль стáло вiдьму.

»Ну, чóрте«, питае дiдъ, »яку тепёръ дасi порáду? Щó сотворимъ, да спасёмся?« додáвъ зъ писáння.

»Отъ-щос«, одвiтивъ чортъ, зкривiвшись, не далéко вiдсiля спасаётця пустéльникъ: велику сiлу вiнъ мае у Господа, усякий грiхъ одмóлить, хочъ яко́го грiшника на пúть iстинний наведé. Такъ óтъ же: якъ поживемо́ дeсять годъ изъ Одарко́ю, я й одведу ii до то́го пустéльника, то вiнъ и спасé грiшну дiшу...«

»Э, нi, чóрте«, перебiвъ дiдъ: »за дeсять лiтъ багáто води утечé; по́ки сонце зiйде — росá очi вiiсть. До дeсяти годъ абó вiдьма дiба дасть, абó пустéльника Госпóдь до сéбе прiйме. Нi, такъ не годiтця! почáвши такé дóбре дiло, трéба зáразъ ити́ до пустéльника за благословénнeмъ.«

»Та ну, не втручáйся не въ своё дiло!« загомонiвъ чортъ, — ажъ затупотiвъ нога́ми зъ досáди.

»Якъ — не мóе!« скричáвъ дiдъ: »я жъ васъ розбивáвъ?.. А якъ збрешешъ?.. Дé вона тодi будé шукáть то́го пустéльника?«

»Чортi нiкóли ще не брехáли!« кáже чортъ.

»Чортáмъ ще ii дiрeнь вiри не нiвъ!« одрiзавъ дiдъ.

»Нехáй бiде такъ,« обiзвáлась вiдьма, »якъ дiдько Кири́ло кáжуть; трéба хочъ подивiтьця, дé спасаётця той пустéльникъ.«

Довго змагались, трохи не полаялись, — такъ діда жъ и най-старший чортъ не перемигъ би. Нічого робить: чортъ почувъ потилицю, и згодивсь. Може у ёго була яка потайна думка, да мій дідъ и собі вже вігадавъ, що почати... Побачимо, хто кого одурить!

»Ну, теперички, мої відмечко«, каже чортъ, »леті собі до дому, а завтра ми зъ Киріломъ прийдемо до тебе, и не гаячись, підемо до пустельника.«

Відьма сіла на мітлѹ, кивнула головою до діда, високо звилася у гору и, порівнявшись зъ зірочками, полетіла у свою хату. Чортъ не спускавъ зъ неї очей ажъ-поки не зникла, а тамъ такъ важко зітхнувъ, що ажъ лісте зашелестіло; по долині мовъ що покотілось; свіснула сова; далёко, у болоті, загувъ бугай. И въ діда серце зацімло, и вінъ здихнувъ, неначе оть-отъ попрощався зъ тією дівчиною, що вже давно покинувъ, якъ по-мандрувавъ у Січъ.

V.

Дідъ съ чортомъ, умовляючись, пішли поплічъ, якъ товариші. Дідъ изъ свого рижка натрусить чорту кабаки, а чортъ ёму натрушує своєї, — такий послужливий! скоро дідъ набьє люльку, а чортъ заразъ и вогнію вікреше. Дідъ згадавъ горілку, — чортъ заразъ и частує, а на закуску тягне изъ сунки жарену качку и пшенишний пухлий буханецъ. Випивши и попоївши, діда взяла охота подратувать чорта: хотівъ бувъ перехристить ёго, та подумавъ: цуръ ёму! хочъ вінъ и чортъ, а все-таки товаришъ: не чёсно товариша обижати. Делі, якъ глянувъ на чорта, то ажъ жаль ёго стало: идё, звисивши голову, немовъ на шибеницю ёго ведуть.

»Роскажи ми, чортес«, пита дідъ, »якимъ се побитомъ ти закохався у відьму? Адже жъ коханне досталось не чортамъ на долю, а намъ грішнимъ?»

— Э, братіку, каже чортъ, — и у насъ ё сердце, такё жъ якъ и въ васъ, и зъ тимъ же проклятимъ коханнемъ! Якъ же бь ми васъ и спокушали, коли бь не знали, що за сердце у людей.... А маючи сердце, якъ ёго устережесся?... Слухай, Киріло, — каже

чортъ, знявши шапку и уклонившись: —поможі́ мині́ у моімъ ділі, а я тобі у великій пригоді́ стану.

»Добре,« каже дідъ: »чомъ доброму чортові́ не допомогті́!«

А у самого́ все на думці́, якъби вірятувать дівчину: якось вона́ и дідові́ припала до душі́.

— Чого́ хочешъ, тогó й просі́,—каже чортъ.

»Та мині́ нічого́ й не треба,« каже дідъ: »тільки́ хиба достати́ доброгo коня́.«

— Я тобі́ кінь!« каже чортъ; »самъ перекинусь у коня́, и п'ять годъ́ б́ду тебе́ возитъ, а п'ять поживу́ зъ Одаркою. Я у п'ять літъ вобгаю́ п'ятьсотъ—на те ми чорті́!«

»Гледі́ жъ—не збреші́,« каже дідъ.

»Не бійсь,« каже чортъ: »отъ тобі́ рука́ и бісове пекельне сло́во! та намъ не в́лено—не то обманювать,—и зачіпати́ Запорозцівъ, бо вони́ б́ютьця за віру правосла́вну. Та не велика́ й корість,« каже, »колі́ яко́го й завербу́ешъ: убу́ють ёго́ на війні́, отъ вінъ уже́ й не нашъ. Відки візьметця Петро́ зъ ключемъ и одбівъ: такъ и товч́е на́шого брата́, не розглядуючи—де́ око, а де́ морда; а ще́ якъ віхопитьця Микóла, то швидче втікай, бо вернесся у пекло́ безъ хвоста́: одірве!«

»А багáто въ васъ у пеклі́ запорозцівъ?« пита́ дідъ.

»Ні однісінького: які́ були́, то й тіхъ повиганя́ли.«

»За що́ жъ ви їхъ повиганя́ли?« пита́ дідъ. »Для на́шого брата́ вамъ жа́лко и кутка́ у пеклі́?«

»Колі́ жъ такий гармі́дерь рóблять,« каже чортъ, »що усіхъ чортівъ изъ пекла́ порозганя́ли. Хиба́ не чувъ про то́го Ма́рка, що то́вкся по пеклу́?«

»Що́ жъ вони́ тамъ рóблять?« спита́въ дідъ.

»Понашива́ютьця гарячо́ї смо́лі,« роска́зує чортъ, »якъ ті́ горілки, позала́зять у п́чи, та й почи́уть шпурля́ть відті́лі́ головешка́ми. Разъ трохи́ пекла́ не спали́ли!... Або́ ляже на скóвороду, та й звелі́ть підпáлювать себе́. Печешъ ёго́, печешъ, ажъ шкү́ра на тобі́ тріскаетця, а вінъ тебе́ лае, кепку́є зъ тебе́, та кричі́ть на усé пекло́, що змерзъ. Біда́ зъ ними!... Де́ вже донекті́ їхъ вогне́мъ: уже́ якъ їхъ шкварі́ли Ляхі́, та й ті́ нічого́ не доказáли. И у пеклі́ тогó не вігадаешъ, що вони́ зъ ними ко́ли: Налива́йка пеклі́ у мідному́ бикú; уся́ Варшава́ збіглася послухать, якъ заревé бикъ, та нічого́ й не почу́ли: изтлівъ сер-

дешний на вугіллі, а голосу не давъ. Що ти зъ ними вдієшь? коли живого не дошкүлишь, а то жъ мёрлого!»

»Такъ и трѣба,« каже дідъ: »на те ми Січовики, щобъ усє вітерпїть: тимъ и не страшно нічого.«

»Тривайте,« одповістївъ чортъ: »скоро й на васъ спадє велика халєпа: не допечемо васъ огнемъ, такъ проберемъ морозомъ.«

»Дє жъ ви того морозу добудете у пєклї?« пита дідъ.

»Эгє, у насъ нема, такъ у васъ є«, каже чортъ, »ми вамъ такого чоловіка вігадаємъ, що гірший ще будє одъ самісїнького чорта!... Вінъ вамъ наженє холоду, — побачите!... Та нехай вони сказютьця, — мнї тепєрь, якъ кажуть, не до соли.... Що-то робиць мой Одарочка?«

»Скажі мнї, чорте,« поспитавъ дідъ, »чи вона у своїхъ телєсахъ, чи, мєже, перекинүлась у такү гарну дівчину, якъ ти у козака?«

»Нї,« каже чортъ, »вона такою уродїлась, нехай хочъ царїцею перекинєтця, то кращою не будє! Одно тїлькї у неї не гарне: латво її збити зъ грїшного путї.«

»Якбїи не катєржний, анафемський хвостикъ!« пробубонївъ дідъ, та й задумався.

Оттакъ розмовляючи, йдуть собі лісомъ, а тутъ изъ-за кущівъ, то віткне мєрду лісовикъ, зъ зелєною, якъ травá, бородою, то вискочить вовкулáка, підперезаний червонимъ поясомъ, то стрибáють зъ гилї на гилью унпирї у нїмєцькихъ галáнцяхъ, и всї жъ-то низєнько и привітно їмъ клáняютьця. Дєлї якъ пішли по-надъ Лимáномъ, то й перелїчити не мєжна, що чортєнять повискáкувало изъ болóта.

»Здрáстуйте, дядечку!« озивáютьця до чорта, а дїда такъ жахаютьця: бáчуть, що Запорóжець.

»Не бійтесь, дїтки,« вмовляє чортъ, »се, щобъ ви знáли, мїй сватъ Кирилó.«

— Дїдъ розказувавъ, що бїсєвїята, пóки ще молодї, то зелєні, якъ осїтнякъ, — нема вь їхъ нї рїжкївъ, нї кїгтївъ. Та й втїшнї жъ, розказувавъ: бїгають, крутятця, плїгають якъ жаби, граютьця, якъ кошенїята, пурнє у вóду, а нїжкї висуне зъ болóта та й дригá. Дїдъ хотївъ-бувъ їхъ подратувáть, показáвъ їмъ дүлю, такъ вони у водїнь гóлосъ такъ и запискотїли:

»Спасїбї вамъ, дядечку Кирилó, за вáшу лáску!«

А чортъ и каже:

»Ти їх и цукеромъ не годуй, тільки покажи їмъ дүлю.«

Стало світать, якъ дідъ изъ чортомъ вийшли изъ лісу. Не пройшли й півъ верстви, якъ побачили у долині велику слободу.

»Отсе жъ,« каже чортъ, »и слобода, де живе Одарка; отто жъ, дивись, и її хата въ вишнєвїмъ садочку. Иди жъ теперечки до неї, переднюешъ, а у вєчерї, якъ сонечко сяде, то й я до васъ прийду. Я бъ и заразъ«, каже, »зъ тобою пішовъ, такъ у день не безпєшно нашому брату ходїть у слободу: часомъ наскочишь на ярчука⁽¹⁾, та й півні кукурикають, щобъ вони вїздихали.«

Попрощавшись зъ чортомъ, дідъ зчуєтївся зъ горї икъ плєсу. Доставъ изъ сўнки бритву, виголивсь, надївъ чїсту сорочку, помолївся Бóгу та й пішовъ до вїдьми. Дорогою зїрвавъ по кўцику горїцвїту, золототїсячнику и дрóку, згорнўвъ до-кўпи, закрутївъ и заткнўвъ собі за лївий чобїть⁽²⁾. Сє бъ-то для тóго, щобъ чортъ не знавъ, объ чїмъ дїдъ бўде розмовляти зъ вїдьмою.

VI.

Одарка стрїла діда на порóзі зъ хлїбомъ зъ сїмью, и поклонїлась єму трóхи не до землі.

— Спасїбі вамъ, дядечку,—каже:—одъ мєне бїдної сиротї и Богъ и лóде одступїлись, а ви не цураєтесь мєнє грїшної. Чи не помóже вамъ Господь вїрятувать грїшну дўшу!

»Небїйсь, Одаркос, одказавъ дїдъ: »вїрятуємо! не дамó чортяці насміятись!«

Дїдъ, кажү вамъ, мавъ люблїве сєрце: часомъ, щобъ заспокоїти бездóльного, то и завїряє и збрєше.... Простóра хата у вїдьми, а якóсь пўсткою оддає; и вїкна чималї, а сўмно. Одарка такъ и пригортаєтця до діда, такъ єму у вїчі й дївїтця, то усміхнєтця, и радїє-бъ-то, и зновъ засмутїтця. Якъ сонечко у восєні: вїгляне изъ-за хмари и заразъ сховаєтця.

— Дядечку,—каже вїдьма стїха дїдовї,—не кажїть мнї нічóго, щó у васъ на дўмці, атó бїсївъ Трутикъ (такъ звали закоханого чорта) усєго довїдаєтця.

(1) *Ярчу́къ* — собака зъ вóвчимъ зўбомъ, и такү має нату́ру, щó й одъ чорта устережє и вїдьму задавить, и, хочь яку марү, чуттемъ почує.

(2) Повїрьє.

»Не бійсь, мо́я крале́чко,« ка́же дідь, уда́ривши по лівому чо́боту: »я ё́му, і́родовому си́ну, ўха заткнѹ́вѣ. И ми́ де́-що зна́ємо!... Не почѹ́є й не побачи́ть, хочѣ би я о́сь-що зѣ тобо́ю зро́бивѣ.« Се ка́жучи, перехри́стивѣ ви́дму.

Якѣ перехри́стивѣ, такѣ и вда́рило її обѣ зе́млю: поси́нила, за́пнилась, такѣ и зве́ло її у клубо́кѣ. Дідь зляка́вся и не радѣ вже, що перехри́стивѣ; скорі́шѣ її підѣ ни́сь сунѹ́вѣ дѹ́лю, такѣ вона́ одкря́ла о́чи и ле́дві опа́мятува́лась.

— Охѣ ми́ні ліше́чко,—простогна́ла ви́дма:—якѣ же ви мене́ врази́ли, якѣ ножѣ́мѣ у се́рце!... Не хри́стите мене́,—блага́е:—а́то нечи́стий мене́ зада́вить, и до спа́сєння не допѹ́стить.«

»Ни́, не бѹ́ду, не бѹ́ду«, ка́же дідь: »неха́й вже тебе́ пу́стельни́кѣ хри́ститѣ Бо́жою руко́ю!«

Ви́дма поста́вила ди́ду сніда́нне и пля́шку терні́вки, а сама́ ста́ла по́ратьця бі́ля пе́чі. Дідь ї́сть и запива́є, а самѣ очѣ́й не зводі́ть зѣ Ода́рки: яка́ бѣ то, дѹ́має, бу́ла зѣ не́й молоди́ця, ха́зййка, коли́ бѣ не ка́тержний, ана́фемський хвостикѣ, бода́й ви́нѣ її одсо́хѣ!

— Роска́жй ми́ні, Ода́рко,—спита́вѣ дідь:—якѣ се ма́ти пере́кинула тебе́ у ви́дму?

»Бода́й не зга́дува́ть«, почала́ Ода́рка, зітхнѹ́вши: »о́тѣ якѣ се ста́лося. Я бу́ла ще по восьмо́му го́ду, якѣ ми́й ба́тько по́їхавѣ на ви́йну. У два ро́ки вернѹ́вся коза́кѣ Хвѣди́рѣ, зѣ недобро́ю ви́стю, що мо́го ба́тька де́сь за Дни́про́мѣ вби́то. Ма́тирѣ дѹ́же уби́ва́лась за ба́тькомѣ,—та ско́ро и заспоко́илась: Хвѣди́рѣ живѣ у на́шій ха́ті и полюбі́вся ма́тері. По слободі́ ходи́ла вже чу́тка, що ма́ти йде́ за ё́го замі́жѣ, ажѣ Хвѣди́рѣ пола́явся зѣ ма́тирѣю и взявѣ за се́бе дочку́ на́шого сусі́ди. И не роска́за́ть ми́ні, що то́ді́ счи́нилось зѣ ма́тирѣю: бі́гала по слободі́ якѣ несамо́віта, а тамѣ и зникла. Усе́ дѹ́мали, що вона́ нало́жила на се́бе ру́ки, ажѣ че́рез два ти́жні, у но́чі, чу́ю—щосѣ загу́ло на гори́щі, засту́кало у ко́мині, и по ха́ті повія́ло хо́лодомѣ. Я схопі́лась та до пе́чі,—дѹ́маю—чи не горимо́; дивлю́сь—хтосѣ розду́ва́ о́гонь,—загорі́вся віхоть—ажѣ ма́ти! Така́ распáтана, розхри́стана, а о́чі такѣ и пала́ють, ажѣ стра́шно на не́й гля́нути. Я зра́дила та й ки́нулась до не́й, а вона́ якѣ кри́кне не свої́м го́лосомѣ: »не підсту́па́й!« Я такѣ и заме́рла, де́ сто́яла. »Озьми́«, ка́же, »обра́зи́, та по́виносѣ у ко́мору,—и хре́стикѣ, що вѣ тебе́ на ши́і, тамѣ зо-

ста́въ«. Позніма́ла я обра́зі и повинóсила у ко́мору, — дума́ю, чи не хо́че ма́ти ха́ту ма́зати; а якъ верну́лась зъ ко́бри, ма́ти обняла́ мене́ и гірко запла́кала, такъ и вмíла мою́ го́лову слі́зми, якъ окро́помъ. За кі́льки міся́цівъ пі́сля се́го, занеду́жала Хвѣ́дорова жінка, ча́хла, ча́хла та и вме́рла, — а Хвѣ́дірць зъ нудьгі́ и жалі́ю до́вго блука́въ по лі́сахъ, по́ки десь підъ дубо́мъ не знайшли́ ме́ртвого. У слободі́ ста́ли лю́де роска́зувати, що́ моя́ ма́ти відьма, и що́ вона́ зъ світу́ звела́ Хвѣ́дора съ жінко́ю; дівча́та мене́ цура́лись. Я не віри́ла лю́дямъ, хочъ ча́сомъ и сама́ ба́чила, шо́ щось чу́дне дія́лось у на́шій ха́ті. Увесь́ тижде́нь ма́ти — якъ ма́ти, а въ субо́тту жъ и блі́зько до се́бе не підпус́кає, а на́ нічъ замика́ла мене́ на ключь́ у ко́мору. Отъ́ и хоті́лось ми́ні дові́даться, чо́му се ма́ти такъ ро́бити, и що́ тамъ трі́щить и клеко́тиць у ха́ті. Разъ́ у субо́ту, тоді́ ми́ні пішо́въ сі́мнадця́тий рікъ, ма́ти мене́ замкну́ла, а я підня́ла мості́ну та й ви́лізла зъ-підъ ко́бри. Ба́чу, у ха́ті пала́є ого́нь; гляну́ла у ві́кно, ажъ сто́ить ма́ти бі́ля пе́чи, у одні́й соро́чці, зъ роспу́щеною ко́сою, и якесь́ зі́лля кладе́ у макі́тру. Де́лі поста́вила макі́тру на до́лівку, сі́ла на помелó́ и ті́льки нахили́лась на макі́тру, а зві́дти якъ па́хне по́ломья́, — та́къ її́ й потя́гло́ чере́з ко́минъ у бо́вдурь; я якъ кри́кну: »ма́мо, що́ ти ро́бишь?« а вона́, якъ пті́ця зъ підбі́тимъ крило́мъ, такъ́ и вда́рилась на зе́млю, та мене́ за ко́су. »А, неслухи́йна дити́но!« закри́чала ма́ти не свої́м го́лосомъ, »підгле́жувати? не бу́дешъ же мене́ корі́ть: я зъ те́бе таку́ жъ зроблю́ відьму, якъ́ и сама́!« Перегну́ла мене́ чере́з помелó́́ и помча́ла. Опам'я́тувалась́ вже́ я́ ажъ на Лі́сій го́рі, бі́ля Киє́ва. Не ми́ні вамъ ка́зати, що́ тамъ дія́лось: ви́ й са́ми, мо́же, не разъ́ тамъ бува́ли, такъ́ зна́єте....«

— Якъ́ не зна́ть, — ка́же ді́дъ: — кі́льки разъ́ са́мому до́вді́лось тамъ бува́ти!

Ді́дъ яко́сь соро́мився́ сказа́ти, що́ чо́го-небу́дь не зна́, або́ не ба́чивъ, такъ́ и збреше́: а є́му збреха́ть, та ще́ передъ відьмо́ю, якъ́ разъ́ плю́нуть.

— Що́ тоді́, — ка́же відьма, — зо мно́ю дія́лось — не роскажу́; я лежа́ла ні́ць, запла́щивши́ о́чі, и говори́ла які́сь слова́ за ма́тирю, одъ́ когось́ одрека́лась; — наза́дъ я вже́ полети́ла на свої́й метлі́. Отсе́й са́мий Тру́тикъ́ и метлу́ ми́ні спра́вивъ. Верну́вшись, хоті́ла помолі́тись Бо́гу, — и скóро пере́христи́лась, — а мене́ такъ́

и вдарило обь зѣмлю. Съ тієї годіни тяжкої оттакъ якъ бачите: плачу — не одплачусь, думаю — и пічого не вігадаю....

»Дѣ жь твоѣ мати, бодай їй?« спитавъ дідь.

— Чорті замордували... Якъ мати удовольнила своѣ сѣрце, згубивши Хвѣдора и єго жінку, — тоді тільки побачила, що згубила своєю и мою дѣшу; думала вже, якъ-би-то віратуватись, — а чорті та відьми ї довідались. Разъ полетіла вона на Лісу гору, та ї не вернулася; и мнї тѣ жь було бѣ, та Трутикъ менѣ оборонивъ. Що бѣде дальшѣ... а тепереньки такъ гірко на душі, такъ нудно на світі!... — Відьма облилася слізьми.

»Не плачь, моѣ горничко«, вмовляє дідь, »не плачь; спасемо твою дѣшу... Якъ такі, щобъ заporожець у-купі зъ чортомъ, чого не доказали?«

— Коли жь менѣ Трутикъ не доуєстить до пустельника! — каже відьма.

»Такъ я підѣ«, каже дідь, »а тамъ вже не єго воля: бѣде, якъ пустельникъ звелить. Трутикъ обіцавъ мнї п'ять лїтъ за коня служить, а тимъ часомъ дасть Богъ—ти спасеєся, и якъ вернетця чортъ, то хибá облизня шиймає... А тамъ, моѣ кралецько!...« Дідь не договоривъ, тільки вѣсомъ моргнувъ, и такъ глянувъ на Одарку, що вона ї очі спустила и почервоніла, якъ калина.

Відьма добре нагодувала діда, учасувала запіканкою и тернівкою и послала єму у коморі спочити. Не спавши цілієньку нічь, дідь заснувъ, якъ убитий.

VII.

Дідь заспався ажъ до вѣчора, и якъ ввійшовъ у хату, то вже заставъ тамъ Трутика. Такъ гаснедівъ синь и вѣтця білія Одарки, и вихилѣсомъ и викрутасомъ, якъ мокре рядно до неї прилипá, ажъ досадно стало дідові. Поздоровкавшись, дідь сівъ на лаві, та ї пита чорта:

— А чи далѣко до пустельника?

»Ні«, каже чортъ, »близенько; за Изіюмомъ, у Святїхъ Горахъ (1).«

(1) Святїми Горами того зовутця, бо ще за давнїхъ часівъ Христїянства тамъ спасались у печѣрахъ пустельники. Ще не давно пані Патѣмкина

— Якъ близенько! крикнувъ дідъ: та ми й п'ятихъ с'утокъ не станемъ!

»Әгѳ, по вашому, по-запорѳзкѳ, каже чѳртъ, »мѳже й такъ, а по нашому — такъ нѳ. Якъ вѳдемо раненько, до схѳдъ сѳнця, то надъ вечѳръ и тамъ бѳдемо.»

— Слѳхай, чѳрте, — каже дѳдъ, розсѳрдившись: — не чѳпай за-порѳжцѳвъ. Я тобі скажѳ: якъ-бѳ мѳй кѳнь бувъ живѳй, то будь я не Кирилѳ Кѳлепъ, колѳ у водѳнъ день не ставъ би! ѳтъ що!»

»Та не брешѳ», каже чѳртъ: »и у два не доѳхавъ би; а ѳтъ якъ я тебѳ повезѳ, то й вѳ обѳдъ встѳгнемо!»

— А Одарка жъ — якъ? спитавъ дѳдъ.

»Вона перекинѳтця хортѳцею», каже чѳртъ, »такъ ми ще до-рогою и поплѳбемо за зайцѳми.»

До пѳвночѳ гнѳли теревенѳ, а тамъ спочѳли трѳшки та й рѳшпли. Якъ сѳнце вѳглянуло изъ-за горѳ, наші були вже далѳко одъ слѳбодѳ. Дѳдъ ѳхавъ навзавѳди на ворѳному арабськѳму ѳгеру, а бѳля стрѳмѳнъ бѳгла бѳленька хортѳця, така жъ хорѳша, якъ гарна була Одарка. Стрибѳ собі, недѳторкующись нѳжкѳми до землѳ, якъ на крѳлахъ, вѳѳтця якъ лѳстѳвка. Порвѳтця зайчикъ — такъ зѳразъ и доженѳ ѳгѳ, — не рвѳ, а тѳльки подѳржить за вушкѳ та й пѳститъ. А кѳнь, мѳтерѳ ѳгѳ бѳсъ, якъ намалѳваний! шѳрсть на ѳмѳ блищѳть, якъ брѳня, шѳя якъ у лѳбеда, изъ ѳчѳй ѳскри сѳплютця, а изъ нѳздрѳвъ пѳломье пѳше. Дѳдъ набѳ лѳльку и вѳгню не крѳше, — прилѳжить тѳльки конѳ до мѳрди, такъ вона и запѳлтця. А збрѳя жъ якѳ, и у хѳна крѳмськѳго такѳи немѳ: усѳ зѳлотѳмъ залѳта и обсѳжена самоцвѳтами. Дѳдъ не натѳшитця копѳмъ, глѳдить ѳгѳ, цѳмокає, и на Одарку не глѳне. Скѳзано, запо-рѳзка натѳра; не дарѳмъ спѳвають: »промѳнявъ жѳнку на тѳтѳнъ та лѳльку», а дѳ бъ то не промѳнять на дѳброго конѳ! Ищѳ сѳнечко висѳченъко стояло, якъ вони добѳгли до Святѳхъ Гѳръ. Дѳдъ напоѳвъ конѳ и самъ напѳвсь, привязѳвъ чѳрта за пѳвѳдъ до дѳрева, та й каже:

— Пѳдождѳть менѳ, — я на часѳнку збѳгаю до пустѳльника.

»Идѳ, та не барѳсь», каже чѳртъ, »бо трѳба пкъ свѳту вернѳтця у слѳбѳду, а тамъ весѳлле одбѳдемо та й у Сѳчъ....«

обновѳла одну цѳркѳву, висѳчену у скѳлѳ, и манѳстѳръ. Нѳхай ѳй за се Богъ милѳсѳрдний воздѳсть, щѳ вона дѳбрѳмъ лѳдѳямъ бѳжѳ. Для дрѳгоѳ не багѳто бъ вѳйшло зъ сѳго жѳданѳя корѳстѳ, а для неѳ бѳде наѳто.

— Якé весілле? — пита́ дідь.

»А зь Ода́ркою жь!« ка́же чо́ртъ.

— А що́бъ ти не ди́ждавъ!.. поду́мавъ дідь, та й пита́:

»Де́ тутъ доро́га до пу́стельника?«

— Иди́ сією́ сте́жкою, ка́же чо́ртъ, отсе́ жь вінъ и протопта́въ її, хо́дячи сюди́ по во́ду.

Пішо́въ дідь усé лісо́мъ, на висо́ку го́ру, и ви́брався на ус-тупъ; зь одного́ бо́ку кру́ча, ажъ гляну́ть стра́шно, зь дру́гого скéля стіно́ю підня́лась ажъ до хма́ри. Ди́витця дідь: у скéлі—двері́, а надъ двері́ма о́бразъ; ввійшо́въ — це́рковця, такъ собі не-вели́чка, вісичена у скéлі. Тільки перехри́стівся та вдари́въ по-кло́нь, ажъ изъ кéлі вихо́дить пу́стельникъ, старе́нький, зго́рбле-ний, а борода́ біла якъ молоко́, ажъ до колі́нь. Дідь підступі́въ підъ благосло́вєнне, а пу́стельникъ поблагослови́въ та й ка́же:

— Чого́ се, чоло́віче, Богъ зь на́ми, такъ одъ тебе́ чо́ртомъ душі́ть?

»Якъ-же-бъ-то не душі́ло«, ка́же дідь, »коли́ цілі́сінький день і́хавъ на чо́рти, та ще й зь відьмо́ю!«

Дідь усé опові́стивъ, якъ бу́ло, и чо́го при́хавъ.

— Якъ ви, святи́й о́тче, — ка́же, — пора́ди не дастé, то вже не знаю́, де ё́го у га́спєда й шука́ть того́ спасє́нія!

»Во́ля Бо́жа,« ка́же пу́стельникъ: »мо́же й тутъ зна́йде спа-сє́нє, коли́ щі́ре бу́де пока́яніє. Якъ ба́чу, вона́ хочъ и відьма, та ме́нше лі́ха робі́ла лю́дямъ, якъ ті, що святи́шъ удаю́ть. Во-на́«, ка́же, »и на пу́ті грі́шному шука́ла спасє́нія, а дру́гі такъ и зь і́стинного пу́ті збива́ютця.«

— Такъ, пан-о́тченьку, такъ, — переби́въ дідь: — отсе́ са́ме й чо́ртъ ка́завъ!

»Чо́ртъ«, ка́же пу́стельникъ, »су́ливъ їй усі́ преле́сти мі́ра сє́го; дру́га бъ и не відьма на сі́ ома́ни піддала́сь, а вона́ не-прекло́нилась.«

— Не прекло́нилась, пан-о́тче, не прекло́нилась, — ка́же дідь: отта́къ и чо́ртові одри́зала; ажъ но́сомъ закрути́въ дияво́льський синь!

»Ну, тепе́рь помо́лимось Го́споду«, ка́же пу́стельникъ, »то Вінъ ми́лосє́рдний напутьі́ть насъ, що́ тре́ба робі́ти.«

Пу́стельникъ упавъ на колі́на, дідь собі, и ста́ли мо́літись. Та й те́пло жь мо́лились: те́мна це́рковця такъ и осві́тілась, на́че хто сві́тло засві́тивъ. У ді́да изъ оче́й ажъ дві́ слезі́ вискоти́лись,

якъ дві срібні к'улі, ажъ брязнули, ударившись объ кам'яній помістѣ. Помолівшись, устали; отъ пустельникъ и каже:

— Ходімъ же, я покаж'у тобі печеру: одведешъ туди небогу, тамъ вона и буде спасатьця.

»Будьте ласкаві, пан-отче«, каже дідъ, »заступітьця за біду сироту... коли бъ ви побачили, що за молодé, та гарне, та щасливе!.. такъ же, катержний, анафемський хвостикъ!.. та що отъ-що...« почавъ дідъ, та й язикъ прильне къ гортані.

— Що тамъ ще? спитавъ пустельникъ.

»Болячка на серці нарядилась«, каже дідъ, в'ажко зітхнувши: »закохався я у сю дявольську відьму, бодай їй... нехай буде здорова, — отъ-що!

— Буду благати Господа, — каже пустельникъ, — щобъ Вінъ милосердний пославъ їй покаїніє; а ти їдь собі зъ Богомъ у Січъ. Побудь ще тамъ п'ять літъ на лицарській стражі, та й вертайсь до мене. Якъ дасть Богъ, що вона спасетьця, то я васъ и звінчаю.

»Що жъ мнѣ теперъ робить зъ чортомъ?« пита дідъ.

— А що зъ нимъ робить, — каже пустельникъ: коли годящий зъ ёго кінъ, їдь на ёму у Січъ.

»Дé вамъ не годящий!« каже дідъ: »такого коня и за сто талірівъ не знайти: и хода добра, и на-взаводи не взявъ ёго катъ, и підтющемъ; а на поворотахъ тільки вахились, а вінъ вже й повертає. Такъ боюсь же, щобъ не втігъ, дяволівъ синь.«

— Не бійсь, — каже пустельникъ: я тобі дамъ на ёго кріпость.«

Пустельникъ пішовъ у свою келню, винієсь кипарісний хрестикъ и надівъ ёго на шию дідові.

»Теперъ«, каже пустельникъ, »вінь у тебе, якъ наймить, якъ крепакъ: що звелишь, те й буде робить.«

Пустельникъ провівъ діда до печери и поблагословивъ ёго на прощанне.

Вернувся дідъ до чорта, та якось ёму и глянуть на ёго совісно, хочъ у рябка очей позичать. Та вже жъ не потурають и чорту, щобъ губити християнську д'ушу. Не що дн'я брідн'я, не все коту масниця! Тільки доторкнувся дідъ до чорта, з'аразъ и почувъ сердешний свою неволю, такъ и затрусивъ и застогнавъ бідолашний.

— Що ти, Кирило, зо мною зробивъ! — озв'ався чортъ.

»Те, що й ти зъ другими робивъ«, каже дідъ (а самому жаль

чорта: добра була душа у покійника). «Ловитьс, каже, звовкь, та якъ и вівка піймають!»

Не довго дідъ базикавъ изъ чортомъ, та нічого було гараздъ и казати. Узівъ відьму за руку, и повівъ у печеру. Дорогою розказавъ їй, на чому вони погодились зъ пустельникомъ, обпавъ Одарку, кріпко притуливъ до сѣрця, ажъ зомліла небога, а тамъ сівъ на чорта и поленувъ, якъ на крилахъ, у Січъ.

VIII.

Уранці дідъ вже бувъ у Кіші. Кому не скаже, що вінъ учора ввечері виїхавъ изъ Святихъ Гіръ, ніхто віри не йме; та якъ и повірять, щобъ увъ одну нічъ перебігти тридцять миль! Чогбъ вже не вироблявъ дідъ на тимъ коню! якъбї почули, що вінъ розказувавъ, то бъ сказали, що бреше: за цілісінквій тиждень не переслухали бъ. Разъ, дідъ заспóривъ и вь закладъ пішовъ, що поїде у Бахчисарай и самому кримському хану у вічі плюне. И що бъ ви думали? поїхавъ та й плюнувъ, та ще й добре вилаявъ; дідъ знатно лаєвъ — у якогось москаля вчивсь: «ти», каже, «хану, покійного чорта племінникъ, бусурманський, кателіцький, анафемський, гаспедівъ синъ, триста тобі чортівъ у живить.» А було, якъ наскочять Січовики на татарську орду, то дідъ такъ и вріжетця у сáму гушнію, а коні якъ почують чорта, та вростіть; а дідъ и почне кришитъ татаръ, якъ локшину, такъ голови и вáляця, якъ грúшні у восені. Чотірі роки дідъ бувъ куріннимъ отáманомъ, а тамъ, якъи рийшла порá, отъ вінъ и ставъ прощатись. Не хотіли були пускать Січовикі, ажъ дідъ імъ и каже:

— Зостáвса бъ, товариші, такъ обіцавса відьмі оженитись: трéба, бáчите, додérжать козацького слова.»

«Що за зухъ нашъ Кирилос, сміютця Запорóжці: «вінь не побоїтця и чорта позвátъ у дружкі.»

— Эгé, — каже дідъ: — я не побоюсь и на чорту поїхать.

Та сівъ на чорта та й чкурнувъ у Святі Гóри; у вобідню добу и тамъ опийивъ. Дівитця, ажъ тогó гайворонія така сіла, náче зъ цілого світа позлітаньсá гéмовські твáрі, тай вкрили и гóри и лісь. Скóро побáчивъ їхъ чортъ, такъ и затрусівъ

и голову повісивъ и хвістъ опустивъ, почувъ своє ліхо. Доїхавши до тієї межі, що дальшъ на чорту їхать не можна, дідъ злізъ та й каже:

— Прощай, чорте, не поминай ліхомъ; спасибі тобі за вірну службу!

Тільки дідъ договоривъ се слово, такъ кінь и перекинувся на птаха. Якъ же закрікає гёмонське гайвороння та здійметця, наче хмара! ажъ сонце закрило! Налетіли на чорта, дідъ и не схаменується, не вспівъ руки підняти — перехриститця, роззявить рота, щобъ Богослова заспівати, якъ вони вже й пошарпали Трутника на шматочки. Де те въ біса и м'ясо ділось: тільки пір'я полетіло за вітромъ. Жалко діду чорта, такъ жалко! такъ теперъ вже не до ёго; друга думка у діда—що то зъ Одаркою дітця: чи помилювавъ її Господь? Тільки переступивъ дідъ черезъ ривчакъ, а изъ-за кущівъ назустрічъ Одарка. У квіткахъ, у стінжкахъ, якъ до вінця. Такъ и кинулась на шию дідові.

»Спасителю мій! заголосіла Одарка: »Господь милосердний помилювавъ мене грішну... Тебе жъ тільки й ждала, мій голубе, якъ біліна росиці зъ неба!«

Ще краща стала; така біла, та повновіда, очи сяють, якъ зорі середъ темної ночі, зуби блищать, якъ білі голубьята на сонці підъ яснимъ небомъ. Такъ и тұлитця до діда и цілує ёго и милує, и христитця и ёго христить. Дідъ стоить, якъ укóпаний, себе не тямить и очамъ своїмъ віри не йме; делі упавъ на коліна, простягъ до горі руки, та крізь слези й промовивъ:

— Бóже мій, який же ти до насъ милосивий!...

»Ходімъ же швидче до пустельника«, каже Одарка: »вінъ тебє жде зъ самого ранку.«

Дідъ, взявшись зъ Одаркою за руки, пішли до пустельника. Ввійшли у церковку; дівлятця—вже и наложі стоить по середині, и два вінця лежать на наложі,—не зъ фольги, якъ теперечки повелось, а изъ свіжихъ квітокъ.

— Здоробъ бувъ, Кирило,—сказавъ пустельникъ, зздівши діда: якъ тебє Бóгъ милувавъ на Запорóжжі?

»Слава Бóгу, пан-óтченьку«, каже дідъ, »молитвами вашими, — та спасибі й покійному чорту: добре служивъ, дияволівъ снъ.«

Дідъ одслуживъ три молéбні: архистратігу Михаїлу, Егóрю

побідоносцю и Миколаю чудотворцю, а тамъ пустельникъ поста-
вивъ молодихъ передъ налою, та й обкрутивъ.

— Теперъ,—каже,—нехай вамъ Господь помагає; будьте ща-
сливі и довголітні, та не забувайте, що Богъ милосердний не на
те, щобъ грішили, а на те, щобъ каялись у гріхахъ!

»Такъ, пан-отченьку, такъ«, каже дідъ. »Отъ чорті такъ не
дали покаятись Трутику; розірвали бідолашного на шматкі: тільки
пір'я полетіло за вітромъ!«

Якъ стали прощатись, Одарка грічи вклонилась пустельни-
кові до землі, якъ рідному батьку. И дідъ хотівъ бувъ покло-
нитись, такъ шія ніякъ не гнѣтця. У тихъ Січовиківъ в'язи якъ
у вівка; вони одному тільки Бóгу й кланяютця до землі. Отъ
дідъ ухопивъ себе обомá рука́ми за оселедець, та на сі́лу нагну́въ
свою́ го́лову.

IX.

Подякувавши добре пустельнику, дідъ зъ молодію жіркою
пішовъ икъ Березі. Грошей у ёго було до чорта; повнісінький
чересь туго набитий дугатами, такъ-щó схотівъ, те й зробивъ.
Вибравъ вінъ собі гарне місце надъ річкою, де теперечки пансь-
кий садъ, и поставивъ важну хату на дві половини. Накупивъ собі
волівъ, овець, коней и заживъ собі зъ Одаркою. Одарка дуже
була щаслива за дідомъ,—діждала сина оженить, діждала и вну́ка,
и вмёрла зъ доброю славою.

Отъ вамъ и кінець. Вибачайте, коли не до смаку; росказувавъ,
щó чувъ одъ діда: коли вінъ брехавъ, то й я брешу.

— А щó сталося,—спитала хазяйка, продираючи очи; бо по-
ки старий росказувавъ, вона то спала, то прокинетця и зновъ
слуха,—щó сталося зъ тимъ хвостикомъ?

»Ә... поминайте якъ звали той хвостикъ: одчитали зъ корі-
немъ. Дідъ якъ вже ни доглядався, такъ и місця того не знайшовъ,
де рісь.«

— То-то жь!... Ато якось чўдно, матері ёго на-лихо, жінка та
зъ хвостикомъ?—Хазяйка глянула на мене, мовъ би хотіла довіда-
тись, чи воно не чўдно й мині.

Подякувавши дідові за ёго гарне оповіданне, ми полягали спа-

ти, а на другий день уранці, за чаємъ, зновъ зібрались, ще побалакали трішки и роззіхались на віки вічні.

Щобъ не розвіялось по світу те, якъ то кажуть, фантастичне оповідання дідугана, я списавъ ёго для моїхъ земляківъ. Наша чудова українська врода, нагрітая гарячимъ полуденнимъ сонцемъ, навіва на думи насінне поезії й чарь. Якъ ишениця зріє на віві и складається у кóпи и скиртї, такъ и вонó, те насінне, запавши у сёрце и думку, зріє словеснимъ ко́лосомъ, и складається у народні оповідання и легенди.

О л е к с а С т о р о ж е н к о .